

Ha-Kol

הקול

BROJ IZDANJA: 145
LIPANJ-SRPANJ-KOLOVOZ 2016.
IJAR / SIVAN / TAMUZ / AV 5776.

TEMA BROJA:
ŽIDOVSKO VJENČANJE

SADRŽAJ

4	UVODNIK	19	DOPRINOS ŽIDOVSTVA SVJETSKOJ CIVILIZACIJI	41	ŠTO JE MIJEŠANI BRAK U SVIJETU ORTODOKSNIH ŽIDOVA?
5	JOM HAŠOA NA MIROGOJU	21	DRUGI ROĐENDAN ČITATELJSKOG KLUBA ŽENSKE SEKCIJE ŽOZ-A	42	VJENČANJE ORTODOKSNOG PARA UZ....
7	SJEĆANJE NA VARAŽDINSKE ŽIDOVE	23	“DO KRAJA ZEMLJE”: ANTIRATNI ROMAN O LJUBAVIMA	43	TELEVIZIJSKE KAMERE
8	EUROPSKA UNIJA: NIKADA NE SMIJEMO ZABORAVITI	26	OŽIVJELA KOPRIVNIČKA SINAGOGA	47	DOBRI DUHOVI NOGOMETNOG KLUBA GRAĐANSKI
9	JOM HAŠOA U OSIJEKU	27	ŽIVOTNI PUT BORISA BRAUNA	49	ELIE WIESEL — SAVIJEST SVIJETA
9	DVIJE MINUTE TIŠINE ZA ŠEST MILIJUNA ŽRTAVA	28	ŽIDOVSKO VJENČANJE — TRADICIJA, PRAKSA I ZAKONSKA DIMENZIJA	49	PREMINUO SLAVNI FUTUROLOG ALVIN TOFFLER
10	MIMOHOD ŽIVIH U AUSCHWITZU	34	BRAK U STAROM IZRAELU	50	SADIQ KHAN ODAO POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA
10	SJEĆANJE NA ŽRTVE U JADOVNOM	35	VJENČANJE NA BRDU HRAMA	50	ITALIJA ĆE KAŽNJAVATI PORICANJE HOLOKAUSTA
11	DOR 2016.	36	KETUBA — UGOVOR O BRAKU KOJI ŠTITE ŽENU	51	PREŽIVJELA ŽRTVA HOLOKAUSTA NAJSTARIJA OSOBA NA SVIJETU
13	KONFERENCIJA EUROPSKE ORGANIZACIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA	37	VJENČANJE S 25.000 GOSTIJU	52	DONACIJA OD 400 MILIJUNA DOLARA
16	DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA I PRIJATELJI ZAKLADE	38	MAZEL TOV NA LUDBREŠKI NAČIN	53	OPROŠTAJ S VLASTOM KOVAČ
18	“DRUGI ŽIVOT: PUT IZ APRICE PREMA ŠVICARSKOJ I IZBAVLJENJU 1943.”	39	ŽELITE PRONAĆI SRODNU DUŠU? JAVITE SE ŠADHANU...	54	MOJ OTAC DRAGO BAUM

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

MILIVOJ DRETAR, DEAN FRIEDRICH, LAILA ŠPRAJC, DR. MELITA ŠVOB, MAŠA TAUŠAN, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, MR. SC. NARCISA POTEŽICA, FREDI KRAMER, VESNA DOMANY HARDY, ZLATA BAUM.

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

prije nego što svi spas od ljetnih vrućina potražimo uz obalu mora, neke rijeke, u platinama ili u hladu vlastitog doma, za vas smo pripremili malo ljetnog štiva — novi broj našeg Ha-Kola.

U ovom broju sve vas pozivamo na vjenčanje. Inspirirani nedavnim (polu)židovskim vjenčanjem, u ovom se broju bavimo tom lijepom temom. Naš rabin Luciano Moše Prelević objasniti će vam sve vezano uz tradiciju, praksu i zakonsku dimenziju židovskog vjenčanja. Osim toga, moći ćete pročitati i kako izgleda vjenčanje s više od 25 tisuća gostiju, kako svoje srodne duše pronalaze mladi u ortodoksnom svijetu i kako su vjenčanja izgledala u neka davna vremena.

Židovska općina Zagreb bila je ponovno vrlo aktivna i organizirala, uz tradicionalno obilježavanje Jom Hašoa i drugih događaja, skup Židova s prostora bivše Jugoslavije u Sv. Martinu na Muri, U Zagrebu je

održana i konferencija Europske organizacije preživjelih žrtava Holokausta, o čemu vam piše organizatorica konferencije mr. sc. Melita Švob. Svoj drugi rođendan obilježio je i Čitateljski klub Ženske sekcije ŽOZ-a, a zanimljivi događaji održali su se i u Domu Zaklade Lavoslava Schwarza. Koprivnička sinagoga na kratko je ponovno oživjela, a u Varaždinu, prvom "Judenfrei" gradu na ovim područjima, na Jom Hašoa odana je počast varaždinskim Židovima. O svemu tome, kao i o filmu o Borisu Braunu, piše Milivoj Dretar.

U Zagrebu je u povodu hrvatskog prijevoda njegovog remek-djela "Do kraja zemlje" boravio veliki izraelski pisac David Grossman. Tom prigodom s nama je podijelio svoja razmišljanja o životu, književnosti i situaciji u Izraelu.

Dok su naši nogometaši u Francuskoj pokušavali zabiti što više golova, Fredi

Kramer prisjetio se dirljive priče o tome kako su "dobri duhovi nogometnog kluba Građanski" spasili Židove za vrijeme Holokausta. Ta nedovoljno poznata priča svakako zaslužuje da ju pročitate.

Kao što smo svi već odavno naučili, uz dobre vijesti uvijek dolaze i one koje nisu tako dobre. Napustila nas je Vlasta Kovač, dugogodišnja urednica Ha-Kola od koje se u ovom broju, u ime uredništva, oprašta Vesna Domany Hardy. Preminuo je i veliki Elie Wiesel, čovjek koji je s tugom u očima predstavljao savijest svijeta. O svom nedavno preminulom ocu Dragi Baumu i njegovom životu piše Zlata Baum.

Do jeseni i nekih novih tema.

Nataša Barac

JOM HAŠOA NA MIROGOJU

FOTOGRAFIJA: JOM HAŠOA NA MIROGOJU

Židovska općina Zagreb i ove je godine na zagrebačkom groblju Mirogoj organizirala središnje obilježavanja Dana sjećanja na žrtve Holokausta — Jom Hašoa.

Šest milijuna židovskih žrtava Holokausta nisu samo brojke, već ljudi sa sudbinama, te su stoga i ove godine čitana imena hrvatskih Židova koji su nestali u užasima Drugog svjetskog rata.

Vijence pred spomenik Mojsiju položilo je tridesetak delegacija židovskih

organizacija i Države Izrael, predstavnika najviših tijela Republike Hrvatske, Grada Zagreba i HAZU-a; veleposlanstava Austrije, Njemačke, Mađarske, Grčke, Španjolske, Srbije, Makedonije, Italije, Rusije, SAD-a, Ujedinjenog Kraljevstva, Češke i Rusije; te predstavnici nacionalnih manjina i vjerskih zajednica u Hrvatskoj.

Govor pun snažnih poruka održao je predsjednik Židovske općine Zagreb, dr.

Ognjen Kraus, a glavni rabin Hrvatske Luciano Moše Prelević održao je molitvu za žrtve. Govor predsjednika Židovske općine Zagreb, dr. Ognjena Krausa donosimo u cijelosti:

“Šalom!

Želim Vas sve pozdraviti, prije svega preživjele Holokausta, uzvanike, sve građane, naše prijatelje koji su nam se pridružili na ovoj tradicionalnoj komemoraciji

povodom Jom Hašoa, dana sjećanja na žrtve Holokausta.

Danas je 27. nisan po židovskom kalendaru, kada se kao i svake godine ovdje, na ovom mjestu, na Mirogoju, sjećamo 6 milijuna ljudskih bića koja su umorena samo zato jer su bili Židovi. Sjećamo se s tugom i ponosom naših obitelji, rođaka, naše zajednice, naše općine. Sjećamo se Holokausta u Europi, Hrvatskoj i Zagrebu. Gdje god smo živjeli, tako i ovdje u Zagrebu i u Hrvatskoj, ostavili smo neizbrisiv trag svojim doprinosom na svim područjima života. Židovska općina u Zagrebu brojala je do 1941. godine 12.000 tisuća duša, što znači gotovo 7 posto stanovništva tadašnjeg grada Zagreba. Danas, nakon Holokausta, nas se broji jedva u promilima. Istrebljeni smo okrutno, ali nestali još nismo, još smo uvijek ovdje, dajemo svoj doprinos svom gradu Zagrebu i domovini Hrvatskoj — znanjem, radom svojom aktivnošću i borbom za ljudska prava i istinu.

Židovi su stradali prema rasnim zakonima, koje su doneseni u nacističkoj Njemačkoj, a koji su se sustavno provodili do kraja Drugog svjetskog rata, do svibnja 1945. godine, u svim okupiranim državama. Neke države — kao što je bila i takozvana NDH — donijele su svoje rasne zakone po uzoru na Treći Reich, provodile ih sustavno i revno, proširivši ih i na one koji im nisu bili po volji Srbe, Rome i ostale građane koji su digli glas protiv zločinačkog režima. Tako je od 70 koncentracijskih logora na teritoriju bivše Jugoslavije više od 40 logora uspostavljeno u takozvanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Princip je bio isti svagdje: teror, oduzimanje svih ljudskih prava, zaposlenja, mogućnosti školovanja, imovine, prava kretanja, obilježavanje, sprovođenje u koncentracijske logore, mučenje, izgladnjivanje, smrt — bio to muškarac, žena, starac, starica, dijete. Tako je istrebljeno više od 80 posto židovskog stanovništva u tzv. NDH.

Otkako su došli na vlast, nacisti su nastojali izbrisati Židove iz ljudskog roda. Najprije su Židove izolirali od društva, masovno deportirali u sabirne logore i kasnije u logore smrti. U nacističkoj kampanji dehumanizacije i istrebljenja ubijeno je oko šest milijuna Židova, od toga više od milijun djece.

Nacistički režim uništio je sve strukture židovskog života — obiteljske i društvene. Isto tako, htio je uništiti židovski duh i židovsku kulturu. Među prvim mjerama bili su rušenje sinagoga, zabrana molitve i javnog okupljanja. Suočene s time, židovske zajednice našle su se u procjepu između krize i imperativa da stvore okvire, koji bi im olakšali fizičku i duhovnu egzistenciju. U vrijeme Holokausta Židovi su u prvom redu sve svoje napore usmjerili fizičkom opstanku. Većina se borila za puko preživljavanje. Ali ipak, neki su smogli duhovne snage da se bore za moralne i kulturne vrijednosti. Unatoč nametnutom gladovanju, poniženjima i izolaciji u židovskim getima spontano su nastajale organizacije za uzajamnu pomoć, medicinsku skrb i kulturu. Iako je obrazovanje bilo zabranjeno, u malim radnim grupama djeca su potajno učila uz pomoć nastavnika. I u najtežim uvjetima, Židovi su iskazali kreativnost. Pisali su, molili i potajno slavili blagdan. Postojalo je “podzemno” novinarstvo, organizirale su se kulturne priredbe, kao što su kazališne predstave, predavanja, književne večeri i čitanja poezije.

U logorima, iza bodljikave žice, aktivisti su pomagali zatvorenicima da prevladaju neljudske uvjete života zapisivanjem svojih uspomena i doživljaja. Umjetnici i intelektualci poticali su odrasle i djecu da opišu užas rata riječima i slikom. Neki su pisali samoinicijativno u želji da za buduće generacije sačuvaju sjećanje na svoju tragediju. Drugi su pisali da izraze bol, bijes i protest. No za sve njih pisanje

je bilo sredstvo za održavanje slobode duha. Mnogi dnevnici ostali su oporuke, zadnji vapaji ljudske duše.

Strahote počinjene u ime nacističke Njemačke, kvislinških država pa tako i takozvane NDH, pokazuju u koliki se ponor može spustiti čovječanstvo. Ali u isto vrijeme ljudski duh je pokazao koliko se može visoko vinuti. U getima i logorima smrti, unatoč teroru i strahu, uspjelo je očuvati etičke, kulturne i društvene vrijednosti. Nažalost, mnogi od onih koji su se borili da održe duh, vjeru i kulturu nisu preživjeli strahote Holokausta. Ali njihova djela i njihov rad ostali su trajni podsjetnik izdržljivosti i plemenitosti ljudskog duha. Zato ih se danas sjećamo s ponosom. Zato ćemo im uvijek biti zahvalni.

Nikada nećemo dozvoliti da se obezvrjeduje naši osjećaji, pijetet prema žrtvama Holokausta, koje su stradale samo zato jer su bili drugačiji, jer su bili Židovi. To je bio jedan od razloga što smo ove godine odlučili otići sami u Jasenovac komemorirati žrtve rasnih zakona takozvane NDH, jer ne želimo tolerirati poticanje i toleriranje ustaštva — izjednačavanje žrtava rasnih zakona i totalitarnih sistema, prekrajanje povijesti uz blagoslov vladajućih struktura i nekažnjavanja. Događaje koji su eskalirali unatrag godinu dana i moraju zabrinuti svakog civiliziranog građanina Hrvatske.

I na kraju hvala svima vama koji ste došli na Mirogoj da se sjetimo 6 milijuna židovskih žrtava Holokausta, tog najmračnijeg perioda ljudske povijesti.

Zihronom Livraha”

SJEĆANJE NA VARAŽDINSKE ŽIDOVE

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Spomendan Jom Hašoa po prvi je puta ove godine organiziran i u Varaždinu, na mjesnom židovskom groblju. Tako se i Varaždin našao na karti gradova u kojima je održana svečanost u spomen na stradale Židove tijekom Holokausta. Zašto Varaždin? Tri četvrt stoljeća prošlo je od tragične 1941. godine kada je započeo Drugi svjetski rat na hrvatskom području, a koji je sa sobom donio i progon Židova. Unatoč tome što se grad njemačkom okupatoru predao bez ispaljenog metka i što su grad zauzeli vojnici Wehrmachta na biciklima, što su varaždinski Židovi prihvatili novonastalo stanje i ustašku vlast — Holokaust nije zaobišao ni ovaj grad.

Umirovljeni apotekar Artur Krajanski nije htio dočekati Nijemce na svom pragu. Slušajući vijesti s radija, čuo je što se događa u Europi. Na dana napada sila Osovine na Jugoslaviju počinio je samoubojstvo. Pokopali su ga uz sirene protuzračne obrane. Tri mjeseca po uspostavi NDH, tijekom nekoliko srpanjskih dana, okupljena je većina varaždinskih Židova u 'jašioni', a potom su "otpremljeni u svoja nova boravišta i na rad" kako su izvijestile zagrebačke novine "Hrvatski narod" (br. 152. od 16. srpnja 1941. godine). Isti članak govori da je Varaždin postao "prvi hrvatski grad koji je očišćen od židova". "Evakuirano" je 350 Židova, dok su u gradu mogli ostati tek stariji od 70 godina. Naravno, varaždinski Židovi nisu našli nove domove, ta "boravišta" odnose se na Gospić i Jadovno, Jasenovac,

FOTOGRAFIJA: SJEĆANJE NA VARAŽDINSKE ŽIDOVE

Lobor-grad, Đakovo, Jastrebarsko, Auschwitz i ostale logore u kojima je velika većina izginula.

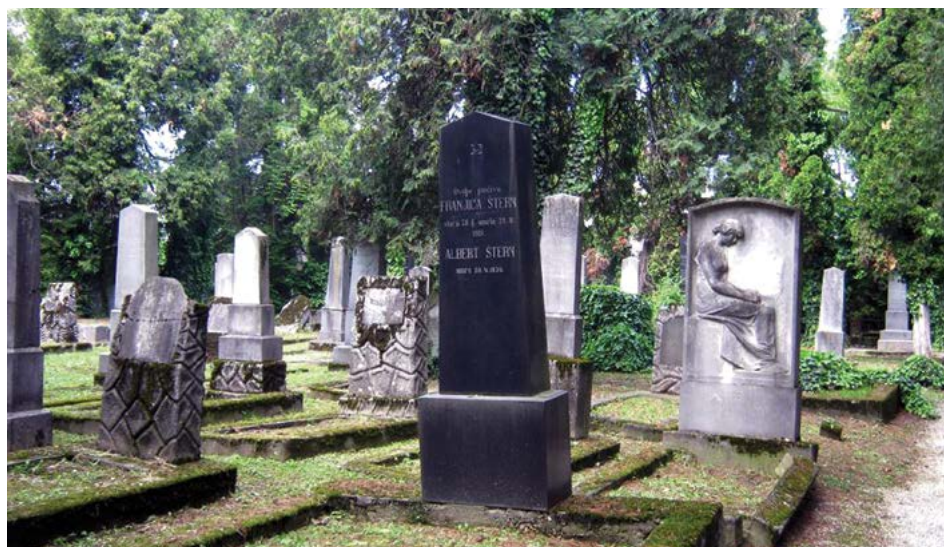
Tijekom 1942. i 1943. godine iz grada su odvedeni i preostali Židovi tako da je Varaždin, na zadovoljstvo i ustaša i Nijemaca, uistinu postao Judenfrei grad. Iza ove poznate zajednice, najstarije u kontinentalnoj Hrvatskoj, ostala je bogata imovina koju su vlastodršci razgrabili. Kako je bila riječ o dobrostojećim obiteljima trgovaca, odvjetnika, liječnika, obrtnika, radnika i umirovljenika, vlasti su angažirale i nastavnike varaždinskih škola da popišu pokretnine. Zbog obima posla bili su uključeni i učenici. Velika sinagoga u Cesarčevoj ulici, zajedno s

prostorijama Židovske općine i Rabinata, najprije su temeljito opljačkane, a potom preuređene za potrebe ustaških vlasti. Sinagoga je devastirana i postala je Hrvatski radnički dom. Nije srušena pa i danas stoji u oronulom stanju nasuprot Jagićeva šetališta.

Židovsko groblje nalazi se od početka 19. stoljeća na istočnom ulazu u grad. Tijekom rata i ovdje su se odvijale borbe tako da ima tragovi pucanja po spomenicima, a oštećenja su vidljiva i danas. Od četrdesetih godina prošlog stoljeća groblje više nije u upotrebi te je zatvoreno za posjete (osim uz najavu). Od prošle godine na groblju se nalazi i crna ploča — spomenik varaždinskim

žrtvama Holokausta. Upravo kod tog spomenika ove je godine održana skromna svečanost Jom Hašoe. Iz Zagreba je došao rabin Luciano Moše Prelević koji je izmolio kadiš i prigodne molitve, dok su se okupljenima obratili Vjeran Radelić, zamjenik varaždinskog gradonačelnika i Dubravka Biberdžić, predsjednica Skupštine Varaždinske županije.

Povjesničar Milivoj Dretar u svom se govoru osvrnuo na tragediju varaždinskih Židova: “Sve je prestalo postojati s dolaskom NDH, a u potpunosti se ugasilo dana 12. srpnja 1941. godine kada je sprovedeno prvo masovno hapšenje. Uhićenja i poniženja nastavljena su idućih dana sve dok zajednica od više od 300 ljudi nije jednog dana jednostavno nestala iz grada. Bio je to kraj tristoljetne zajednice koja je živila i disala s ovim gradom. Danas stojimo ovdje na groblju, pred nijemim spomenicima nekadašnjih naših građana, fragmenata prošlosti. Nedostaje još najmanje tri stotine nadgrobnih spomenika ljudi koji su životom platili pripadnost

FOTOGRAFIJA: SJEĆANJE NA VARAŽDINSKE ŽIDOVE

židovstvu. Pored ovih naših varaždinskih Židova, nestalo je još 6 milijuna drugih. Nije to samo broj — to je 6 milijuna imena, 6 milijuna neispričanih životnih priča, sretnih trenutaka i osobnih tragedija. 6 milijuna dobrih i loših trenutaka koji se nikad nisu zbili. Imena su izbljedila,

no čuvajmo kolektivno sjećanje na ovu zajednicu. Ne dozvolimo da potpuno nestane iz našeg Varaždina, sačuvajmo uspomene jer ćemo se na taj način suprotstaviti zločincima koji su željeli da Židovi pripadnu zaboravu. Ne ponovilo se nikada više!”

EUROPSKA UNIJA: NIKADA NE SMIJEMO ZABORAVITI

PIŠE: J. C.

Izaslanstvo Europske unije u Izraelu objavilo je povodom Jom Hašoa priopćenje u kojem je kazano da Europska unija odaje počast i sjeća se šest milijuna Židova nestalih u Holokaustu te da Europa oštro osuđuje i bori se protiv svakog oblika antisemitizma, predrasuda i rasne diskriminacije.

“Ne možemo i nećemo prihvatiti da se židovske zajednice u Europi ne osjećaju sigurno. Izaslanstvo EU-a u Državi Izrael, zajedno sa svim veleposlanstvima zemalja članica EU-a u Izraelu, pridružuje se Izraelcima koji danas odaju počast za šest milijuna ubijenih Židova — nevinih muškaraca, žena i djece ubijenih samo zbog toga što su bili Židovi”, stoji u priopćenju.

“Sjećanja na Holokaust znači za nas podsjećanje na našu odgovornost u budućno-

sti, da se nastavimo zajedno snažno boriti protiv antisemitizma, predrasuda i rasne diskriminacije u svim oblicima. Naša je zadaća da se borimo protiv antisemitizma na svim poljima”, dodaje se i podsjeća da je “Europska unija izgrađena na temeljima naših vrijednosti demokracije, ljudskog dostojanstva i temeljnih prava. Odlučni smo u obrani tih vrijednosti prema mržnji, nasilju i fanatizmu. Nikada ne smijemo zaboraviti. Nikada više”.

JOM HAŠOA U OSIJEKU

PIŠE: L. K.

Skupom sjećanja kod spomenika Majka i dijete u parku Oskara Nemoni i u Osijeku je obilježen Jom Hašoa, kada se Židovi diljem svijeta sjećaju šest milijuna ubijenih Židova. Vijence su kod spomenika položila izaslanstva osječke Židovske općine, Grada Osijeka i Županije. Predvodili su ih

zamjenik gradonačelnika Denis Ambruš i zamjenik župana osječko-baranjskog Dragan Vulin.

Židovska zajednica u Osijeku bila je jedna od najvećih na istoku Hrvatske, a njezini su članovi bili nositelji gospodarskog života, rekao je tajnik Židovske

općine Dragutin Kohn. “Kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj raste antisemitizam, mržnja i netrpeljivost”, ocijenio je, među ostalim, u obraćanju građanima okupljenim na komemoraciji žrtvama predsjednik Židovske općine u Osijeku Željko Beissmann.

DVIJE MINUTE TIŠINE ZA ŠEST MILIJUNA ŽRTAVA

PIŠE: J. C.

Život je i ove godine u čitavom Izraelu stao na dvije minute uz zvuk sirena koje su obilježile dan kada se svi stanovnici Izraela prisjećaju šest milijuna Židova, žrtava nacizma.

Vozači osobnih vozila, javnog prijevoza i pješaci zaustavili su se u odavanju počasti žrtvama. Vojnici su stajali pored svojih tenkova i oklopnih vozila, rad u svim tvrtkama je prestao, a učenici i studenti održali su dvije minute šutnje u obrazovnim institucijama u zemlji. Sve izraelske radio i televizijske postaje i ove su godine emitirale svjedočanstva preživjelih žrtava, dokumentarne emisije i filmove o genocidu.

Na ovogodišnjim komemoracijama velika je pažnja bila posvećena životnim uvjetima preživjelih žrtava Holokausta, a šest preživjelih žrtava Holokausta tradi-

cionalno su upalili šest svijeća u spomen na šest milijuna ubijenih Židova.

Izraelski predsjednik Reuven Rivlin kazao je na službenoj komemoraciji u memorijalnom centru Holokausta Jad Vašemu da država “ne poduzima sve mjere koje su joj na raspolaganju kako bi se pobrinula za preživjele žrtve Holokausta”.

Oko 189.000 preživjelih žrtava Holokausta živi danas u Izraelu, od kojih 45.000 ispod praga siromaštva, prema podacima Zaklade za dobrobit preživjelih iz Holokausta u Izraelu. Izrael je 2007. usvojio zakon kojim se povećava pomoć preživjelim ali ona nije dovoljna da zajamči tim osobama zadovoljavajuću razinu života, smatraju predstavnici udruga za pomoć preživjelim.

Otvarajući svečanu komemoraciju premijer Benjamin Netanyahu napao je

“propagandu protiv Izraela” na Zapadu, ističući da “antisemitizam nije nestao sa smrću Hitlera u bunkeru”.

Jom Hašoa utemeljen je rezolucijom izraelskog parlamenta Kneseta 12. travnja 1951. godine na prijedlog izraelske vlade premijera Davida Ben Guriona. Kneset je novim zakonom 1959. odredio da se sjećanje na žrtve Holokausta i ustanka u Varšavi obilježava kao izraelski nacionalni praznik.

Šezdesetih godina prošlog stoljeća Jom Hašoa se u Izraelu počeo obilježavati zvukom sirene kojom se zaustavlja promet i sve druge aktivnosti te se dvjema minutama šutnje odaje počast žrtvama. Sirena se oglašava dva puta, u predvečerje nakon zalaska sunca i ponovo sljedećega dana u 11 sati.

MIMOHOD ŽIVIH U AUSCHWITZU

PIŠE: J. C.

Jom Hašoa u Poljskoj je tradicionalno obilježen Mimohodom živih u kojem je oko 10.000 mladih Židova sudjelovalo u tri kilometra dugom mimohodu od Auschwitza do Birkenaua. Pridružili su im se i preživjele žrtve Holokausta kao i predstavnici izraelske vlade i parlamenta. Iako su Ujedinjeni narodi 27. siječnja (dan oslobođenja Auschwitza) proglasili Međunarodnim danom sjećanja na žrtve Holokausta, Izrael taj spomen-dan

tradicionalno obilježava 27. nisana na dan ustanka u Varšavskom getu. Jom Hašoa obilježava se tjedan dana uoči Dana neovisnosti, koji simbolizira izrastanje Države Izrael iz pepela Holokausta.

Oko 10.000 mladih Židova iz Izraela i četrdesetak drugih zemalja sudjelovalo je u pratnji poljske mladeži u ovogodišnjem Mimohodu živih u spomen na žrtve Holokausta na mjestu gdje se nalazio nacistički koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau. U tom je logoru u razdoblju od 1940. do 1945. godine ubijeno više od milijun logoraša, većinom Židova.

Prvi Mimohod živih organiziran je 1988. godine, a dosada je u njemu sudjelovalo više od 220.000 ljudi iz 52 zemlje. Mimohodom dugim tri kilometra odaje se tiha počast svim žrtvama Holokausta.

“Željela bih da mladi znaju da mržnja ubija”, rekla je Feiga Francis Schmidt Libman (81), koja je u Auschwitzu izgubila veliki broj članova svoje obitelji.

“Bojim se da Europa, a možda i neki drugi dijelovi u svijetu, nisu mnogo naučili iz Holokausta”, rekao je Schmucl Rosenman, organizator Mimohoda te pozvao vlade diljem svijeta da donesu čvrst zakon “protiv antisemitizma, rasizma i fašizma”.

SJEĆANJE NA ŽRTVE U JADOVNOM

PIŠE: J. C.

Srpsko narodno vijeće (SNV), Koordinacija židovskih općina RH, Srpska pravoslavna crkva (SPC) i Savez antifašističkih boraca i antifašista RH (SABA) obilježili su i ove godine 24. lipnja kod Šaranove jame i središnjeg spomenika u Jadovnu Dan sjećanja na Jadovno 1941. godine. Tom je prigodom još jednom istaknuto da se nikada ne smije zaboraviti teror, političko nasilje, deportacije i organizirano ubijanje Srba, Židova, Roma i komunista od ustaških snaga nakon osnutka NDH. Predsjednik SNV-a Milorad Pupovac kazao je da je u samo nekoliko mjeseci 1941. godine ubijeno nekoliko tisuća nevinih Srba, Židova i Roma, a ustaše za to nisu

trebali izmišljati opravdanja, jer su netom prije bili doneseni monstruozi rasni zakoni po kojima su genocidno djelovali.

Na ovakve komemoracije treba doći, čuti i osjetiti ono što se tu čuje i osjeća pa da onda pitamo može li se i dalje zagararati zaborav i negirati strahote, dodao je Pupovac. Na ovoj današnjoj komemoraciji tisućama nevinih žrtava dolazimo samo s jednom mišlju “da se nikada ne zaboravi i da se nikada ne ponovi”, rekao je dr. Ognjen Kraus.

Izaslanstva su položila vijence podno spomenika žrtvama, uz molitve glavnog rabina Hrvatske Luciana Moše Prelevića i svećenika Srpske pravoslavne crkve.

U logoru Jadovno je, prema nekim procjenama, od travnja do kolovoza 1941. godine ubijeno između 30 i 40 tisuća ljudi.

FOTOGRAFIJA: JADOVNO — NENAD JOVANOVIĆ, NOVOSTI.

DOR 2016.

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

FOTOGRAFIJA: DOR 2016.

Godine 2010. održan je na Bjelolasci Limmud Keshet, posljednji veliki skup članova židovskih općina s područja bivše Jugoslavije u organizaciji Židovske općine Zagreb. Židovska općina Zagreb posljednjih je nekoliko godina razmatrala mogućnost organizacije skupa sličnog formata, da bi konačno u 2016. godini donijela odluku o organizaciji konvencije DOR.

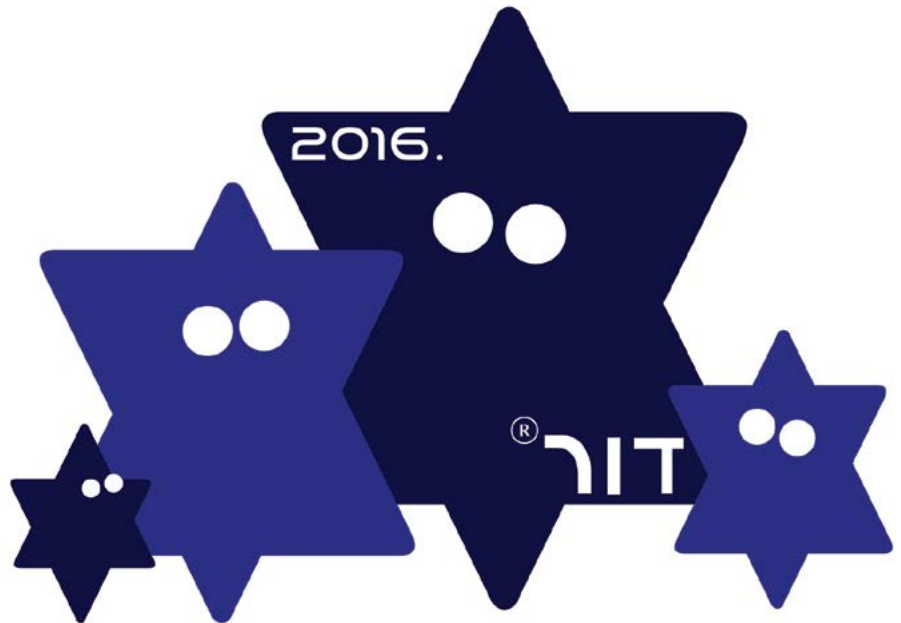
Razmišljajući o projektu koji će objediniti kvalitetan smještaj, ugodno okruženje s različitim mogućnostima za sve generacije, prihvatljivu cijenu, raznovrstan, zanimljiv i istodobno nepretenciozan program i dovoljno vremena za druženje i razmjenu iskustava, ideju smo podijelili s JOINT-om te zajednički subvencionirali veći dio troškova smještaja te definirali financijske okvire potrebne

za realizaciju. Izbor lokacije pao je na Sv. Martin na Muri, Hotel Spa Golfer koji raspolaže sadržajima potrebnim za realizaciju ideje. Konvencija je dobila naziv DOR (hebrejski: generacija), a samim nazivom može se poigrati i na više jezika (engleski: vrata), (francuski: od zlata). Ubrzo je osmišljen i logotip koji predstavlja osnovnu ideju: druženje više generacija.

S obzirom na kratkoću vremena za pripremu i brojne nepoznanice u pogledu interesa, prvobitni je plan predviđao oko 200 sudionika. Ubrzo nakon objave najave, postali smo svjesni da će broj zainteresiranih daleko premašiti naša očekivanja.

DOR je održan od 12. do 15. svibnja uz 290 sudionika iz svih bivših republika Jugoslavije izuzev Crne Gore. Sudionicima je bio na raspolaganju raznovrstan program koji je uključivao film, predavanja, koncerte, službu za Šabat, sportske aktivnosti, židovski ples, aquastretching, rekreaciju u bazenskim kompleksima i neformalna druženja. Za djecu su organizirane aktivnosti uz odgojitelje Dječjeg vrtića Mirjam Weiller te madrihot Nedjeljne škole, tako da su roditelji mogli predahnuti i sudjelovati u većini aktivnosti.

Tijekom produljenog vikenda na DOR-u prikazan je izraelski dokumentarni film “Rock u crvenoj zoni”, američke redateljice i producentice Laure Bialis, koja je za vrijeme svojeg posjeta Sderotu, mjestu udaljenom manje od kilometra od Gaze, kroz nekoliko godina pratila glazbenu scenu, uzbune i kišu raketa iz kućne radionosti, bilježila događanja, pronasavši na kraju ljubav i dom. Održana su predavanja Žarka Puhovskog (Židovstvo između kulture i države i Postjugoslavenski antisemitizam), Clive Lawtona (Trebaju li Židovi brinuti o ostatku svijeta ili samo ići naprijed? i O vremenu — kad kalendar poučava o nama i drugima), Ognjena Krausa (Brit Mila s aspekta židovstva i medicine), rabina Luciana Moše Prelevića (Isus u Talmudu) te Saše Jevtovića (Doprinos Židova razvoju medicine u Hrvatskoj). Održana je pod vodstvom Clive Lawtona i Luciana Moše Prelevića i jedna debata na židovske teme. Od koncerata imali smo prigodu poslušati Hrvatsku komornu filharmoniju sa solistima, Klasjom Modrušan (sopran) i Brunom Philippom (klarinet) te zabaviti se uz sastav Funky Town s posebnom gošćom, pjevačicom Ivanom Kindl.

FOTOGRAFIJA: DOR 2016.

Uspjeh skupa nismo evaluirali već donosimo nekoliko reakcija sudionika primljenih e-mailom nakon rastanka:

“Hvala na organizaciji i ugodno provedenom produženom vikendu.”

“Gospodin Ognjen Kraus u svoje i ime moje supruge želim da vam se zahvalim na izvanrednoj organizaciji druženja jevreja iz cele bivše Jugoslavije. Molim vas da i ubuduće kada organizujete nešto slično obavestite me jer mi to prčinjava veliko zadovoljstvo. Još jedanput hvala.”

“Poštovani i dragi organizacioni time, želim da iskažem moje zadovoljstvo da ste uspešno ostvarili susret svih generacija članova jevrejskih zajednica iz bivše Jugoslavije u divnom pitoresknom mestu Sv. Martin na Muri. Tako ste se pridružili, odnosno ponovo uključili u organizovanje sličnih skupova u odabranim mestima bivših republika. Svi mi koristimo takve retke prilike da nastavimo naša druženja, nekad započeta na letovanjima ili pak na međuklupskim susretima, da približimo postojeća poznanstva

i produbljujemo dosadašnja prijateljstva, kod nekih od nas duga čak i preko pola veka. Uz to, organizatori ovakvih susreta se trude da zainteresovanima ponude raznovrstan kulturnan, sportski i zabavan program. Da pruže priliku da nešto saznaju, nauče, razmene mišljenja i iskustva, podsete se nekih događaja duboko urezanih u pamćenje. Nadajmo se da ćemo se i ubuduće sastajati, iako je ponekad udaljenost mesta susreta glavni razlog što posećenost nije masovnija.”

Zahvaljujemo JDC-u, svim sudionicima i gostima i nadamo se novom susretu sljedeće godine. Organizacijski team DOR-a: Saša Cvetković (smještaj, tehnika i program), Dina Šosberger Štampalija (program i Nedjeljna škola), Andrea Cvetković (program i Nedjeljna škola), Laila Šprajc (naziv skupa, prijevod filma i libreta za Klasju Modrušan), Marina Šprajc Petreković (program vrtića), Julija Dandalova (financije JDC) i Dean Friedrich (glazbena produkcija i financije).

KONFERENCIJA EUROPSKE ORGANIZACIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA

PIŠE: DR. MELITA ŠVOB

U Zagrebu je od 20. do 23. svibnja održana 15. godišnja Konferencija Europske organizacije Židova koji su preživjeli Holokaust (EUAS). Ovo nije prvi puta da se u Zagrebu održava Konferencija koja okuplja preživjele Židove iz cijele Europe, ne samo zato što je gostoljubiva Židovska općina u Zagrebu stavila na raspolaganje svoje prostorije već i stoga što je Organizacija preživjelih Holokausta u Hrvatskoj (predsjednica dr. Melita Švob) jedan od osnivača i kreator programa i aktivnosti organizacije.

Kada se u Pragu 2001. sastalo nekoliko predstavnika europskih preživjelih Židova — Jana Draška (Prag), dr. Peter Volko (Bratislava), Max Arpels Lezer (Amsterdam), Henry Obsfeld (London) i dr. Melita Švob (Zagreb) bilo je jasno da je stvorena organizacija EUAS koja će zastupati interese preživjelih Židova cijele Europe (zapadne i istočne), koji su dugo bili odvojeni u različitim političkim, socijalnim i kulturnim prilikama. Upravo je solidarnost članova organizacije i prihvaćanje potrebe za posebnom europskom organizacijom sazrijevala na konferencijama u Pragu, Bratislavi, Amsterdamu, Zagrebu, Jeruzalemu, Londonu, Varšavi i Berlinu, koje su se

FOTOGRAFIJA: KONFERENCIJA EUROPSKE ORGANIZACIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA

održavale, katkada, na “rubu” konferencija Svjetske federacije preživjelih Holokausta, čiji smo član.

Konferenciju je otvorio predsjednik EUAS-a Max Arpels Lezer, a dobrodošlicu zaželio predsjednik Koordinacije židovskih općina Hrvatske i Židovske općine Zagreb dr. Ognjen Kraus i pred-

sjednica Udruge Holokaust preživjelih u Hrvatskoj dr. Melita Švob. Sudjelovali su predstavnici Češke, Mađarske, Engleske, Nizozemske, Slovačke, Švedske, Hrvatske, Njemačke, Srbije, Ukrajine i Izraela. Ispričale su se organizacije Poljske, BiH i Crne Gore. Pozvani su i predstavnici svih židovskih općina u Hrvatskoj i

FOTOGRAFIJA: KONFERENCIJA EUROPSE ORGANIZACIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA

osobe koje su preživjele Holokaust, a sudjelovali su i članovi novoosnovane organizacije druge i treće generacije Holokaust preživjelih u ŽOZ-u, čija je predsjednica Sanja Tabaković.

U svom pozdravnom govoru, predsjednik EUAS-a Max Arpels Lezer je, među ostalim, rekao: “Kada smo počeli prije 15 godina, bio sam pesimističan i pitao se hoće li ova nova organizacija moći dodati nešto novo onome što već rade druge organizacije u židovskom svijetu. Mi smo počeli s 8 zemalja i evo

sada naš se broj povećao na više od 20 zemalja. Da, naša je organizacija važna za mnoge ljude, osobito za one koji su preživjeli Holokaust u Europi, i ja sam ponosan da mogu kazati da su nam se u posljednje vrijeme pridružile i prve grupe “druge generacije”.

“Što smo uspjeti postići u 15 godina postojanja? Kada smo prije 10 godina tražili mjesto u Glavnom odboru Claims konferencije bili smo odbijeni, ali danas imamo to posebno mjesto. Trebam dodati i uspjeh konferencije u Berlinu

2014. i poseban sastanak djece koja su preživjela Holokaust s članovima Bundestaga, na kojem su podijelili svoje osobne priče. Tako su naše traume koje smo doživjeli kao djeca u Holokaustu prepoznate od njemačke vlade koja je odobrila jednokratno, minimalno plaćanje kompenzacije, što prema mojem mišljenju nije ni približno dovoljno da kompenzira naše traume i gubitke. Mi ćemo poduprijeti buduće akcije za nove pregovore kako bi dobili prihvatljiviji i razumniji iznos tzv. “kompenzacije”,

koju je do sada primilo ili treba primiti oko 75.000 djece koja su preživjela Holokaust”, nastavio je, te dodao da se glas EUAS-a danas čuje i Europskom židovskom kongresu i u Europskoj uniji, a s tim će naporima organizacija i nastaviti.

“Dozvolite da završim svoju “dobrodošlicu” svojom zahvalnošću Meliti i njenoj ekipi i veliko hvala židovskoj zajednici u Zagrebu i njenom članstvu za organizaciju ove važne konferencije”, zaključio je.

Pripremajući program konferencije i dnevni red sastanka Izvršnog odbora EUAS-a, morala sam na program ponovno staviti slične probleme kao i svih prethodnih 15 godina, s tom razlikom da se ti problemi nisu smanjili nego katkada, i drastično povećali. Iako su neki egzistencijalni problemi preživjelih žrtava Holokausta iz istočne Europe riješeni upravo zalaganjem EUAS-a, kao što je izjednačavanje Claims CEEF penzija i osnivanje “socijalnog fonda” za pomoć ostanku na kućnoj njezi, ostali su problemi povratka otete imovine, starenja židovske populacije i njeni novi socijalni i zdravstveni problemi, migracija (osobito mladih) nakon jačanja desnih stranaka i vala antisemitizma u Europi, problem edukacije o Holokaustu, te rastuće opasnosti od terorizma u Europi.

Na konferenciji su organizirane panel diskusije “Antisemitizam u Europi, (moderator Melita Švob, Zagreb), “Druga i treća generacija” (moderator Henry Obsfeld, London), “Socijalni problemi” (Melita Švob, Zagreb) i “Edukacija o Holokaustu” (Sanja Tabaković, Zagreb) u kojima su sudjelovali predstavnici zemalja članica, a vodili renomirani istraživači. Iako se konferencija održavala u samo dva dana, s vrlo zgusnutim programom i ograničenim vremenom za paneliste, uspjeli smo saznati i diskutirati o ozbiljnim pojavama antisemitizma u Mađarskoj, Slovačkoj, Češkoj, Švedskoj pa i Njemačkoj. Veliki je interes vladao za temu socijalnih pro-

blema osobito od učesnika iz Izraela, a značajni doprinos su dali naši članovi Laila Šprajc, Ana Hermanović i Melita Švob.

Na panelu “Druge generacije” predstavljena je nova koncepcija svjetske i europske organizacije preživjelih da u svoj rad i svoje odbore uključi predstavnike djece osoba koje su preživjele Holokaust, nove generacije i tako učuva opstojnost i rad organizacije i očuvanje uspomene na Holokaust. Tu su sudjelovali predstavnici Engleske, Slovačke, Hrvatske i održano je predavanje (dr. Dubravka Švob-Štrac) o novim istraživanjima o epigenetskom prenosu traume na sljedeće generacije preživjelih.

Zapažena su bila i predavanja Max Arpels Lezera “Židovi u Europi danas” i dr. Kurta Ginberga “Djeca u Holokaustu i trauma”, a uz diskusiju o edukaciji o Holokaustu sudjelovali su i učesnici (profesori i studenti) Šoa akademije koju je vodila Sanja Tabaković a sudjelovali predstavnici iz Švedske i Izraela. Organizirana je izložba “Preživjeli Holokausta u Hrvatskoj” koju je priredila Melita Švob u Vijećnici ŽOZ-a na kojoj su predstavljene i rezultati novih istraživanja “Židovska (religijska) populacija u popisima stanovništva Hrvatske”, projekt Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO za Zakladu Rotschild Europe i “Preživjeli Holokausta u Hrvatskoj”, projekt Udruge preživjelih Holokausta u Hrvatskoj za Claims konferenciju. Plakate za izložbu je pripremila Dubravka Švob-Štrac. Priređena je i izložba knjiga i publikacija iz fundusa Cenda. Direktorica Doma Zaklade Lavoslava Schwarza Laila Šprajc pozvala je učesnike Konferencije na vrtnu zabavu organiziranu u parku Doma, na koju su oni sa zadovoljstvom otišli.

Održana je sjednica Izvršnog odbora EUAS-a pod predsjedanjem Maxa Arpels Lezera, a na dnevnom redu su bile različite teme od prihvaćanje zapisni-

ka sastanka u Amsterdamu, izvještaj predsjednika i blagajnika, do pitanja članarina i financiranja i komunikacije i web stranice, te odnosa sa Svjetskom federacijom. Prodiskutiran je i prihvaćen Statut EUAS-a kojeg su pripremili Melita Švob i Henry Obsfeld, a razmatrane su mogućnosti informiranja Glavnog odbora Claims konferencije o zaključcima.

Program konferencije odvijao se u zgradi ŽOZ-a, a košer hrana priređena je za sve sudionike u izvrsnoj organizaciji Marije Cvetković. Košer hrana bila je pripremljena i za šabatnu večeru dobrodošlice pod vodstvom glavnog rabin Hrvatske Luciana Moše Prelevića. Prekrasni nastup pjevačkog zbora Lira na otvaranju konferencije kao i odličan orkestar Krune Šterna iz Osijeka pomogao je svečanoj i opuštеноj atmosferi.

Konferenciju su poduprli Svjetska federacija Holokaust preživjelih, Židovska općina Zagreb, EUAS, Udruga preživjelih Holokausta u Hrvatskoj, Cendo istraživački i dokumentacijski centar, brojni volonteri stare i mlade generacije te osoblje ŽOZ-a. Time je omogućeno i sudjelovanje predstavnika onih zemalja kojima njihove organizacije nisu mogle osigurati sve troškove dolaska, sudjelovanje Holokaust preživjelih iz Hrvatske kao i profesora Šoa akademije.

Odlična organizacija, susretljivost osoblja, prijateljska i radna atmosfera pridonijela je uspjehu konferencije i afirmaciji naših organizacija i članova.

DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA I PRIJATELJI ZAKLADE

PIŠE: LAILA ŠPRAJC

Željom i novcem dobrotvora, filantropa, člana Židovske općine Zagreb Lavoslava Schwarza sagrađen je i otvoren 1910. godine Dom za stare i nemoćne “Zaklada Lavoslava Schwarza” u Maksimirskoj ulici. Godine 1932. Židovska općina Zagreb broji gotovo 9.000 članova, a Dom ima 83 korisnika. Već iste godine Općina je svjesna teškoća vezanih uz financiranje Doma i korisnika te se 24. ožujka 1933. održava konstituirajuća sjednica Društva prijatelja Schwarzova Doma s ciljem prikupljanja sredstava za njegovo uzdržavanje.

Posljednjih je godina Dom bio predmetom brojnih rasprava; od one na kojoj je zaključeno da se radi o najznačajnijoj ustanovi ŽOZ, do one o financijskoj i socijalnoj neopravdanosti njezina postojanja zbog malog broja korisnika iz redova članova zajednice, rasprave o zatvaranju, preseljenju, smanjenju kapaciteta... Bez obzira koje će mišljenje na kraju prevladati, činjenice kazuju da postoje mnoge sličnosti između temeljne ideje Lavoslava Schwarza, odnosa ŽOZ tada i danas, ali i jedna bitna razlika. Usluge Doma 1932. godine koristilo je 0,9 posto židovske zajednice, a isti ili sličan postotak koristi ih i danas. Ukupan broj korisnika Doma identičan je danas i daleke 1932. godine. Politikama ŽOZ u to vrijeme i danas zajednički je prioritet

FOTOGRAFIJA: DOM ZAKLADE LAVOSLAV SCHWARZ

održavanje Doma i zadržavanje kvalitete usluge. Gospodarska snaga ŽOZ početkom 20. stoljeća proizlazila je iz snage i volje relativno velike židovske populacije u Zagrebu (5–6 posto stanovništva) i njezina financijskog doprinosa općini (kroz izdvajanje postotka osobnih primanja za zajednicu). Donedavno je ŽOZ Domu pružao financijsku potporu pri čemu se iz proračuna izdvajao daleko najveći iznos u odnosu na sve druge proračunske stavke. Pri tom je manje važno što gospodarska

snaga ne proizlazi iz članstva već iz vlastitih aktivnosti na tržištu. Financijska komponenta članskog doprinosa ima zanemariv značaj kako za Dom, tako i za druge programe ŽOZ.

Osnovna razlika u odnosu na nekoć ogleđa se u moralnom i emotivnom aspektu članskog doprinosa, u odnosu članova zajednice prema Domu i Židovskoj općini. Članovi predratne Židovske općine pomagali su svoju zajednicu a Zajednicu je to činilo snažnijom i mogla

je u svakom trenutku odgovoriti na potrebe onih koji nemaju ili imaju manje. Pored toga sudjelovali su u aktivnostima brojnih humanitarnih društava i zaklada kojima je cilj bio ne samo pomaganje Židovima već i drugim sugrađanima u nevolji. Ovakve principie zadržale su danas brojne zajednice u Americi te rjeđe neke u zapadnoj Europi.

Možda je pravo vrijeme za buđenje. Nema nas mnogo i populacija nam postaje vremešnom. Na listi prijavljenih za Dom brojni su članovi zajednice, samo rijetki doista i dolaze u Dom, no i ta je

pojava u skladu s povijesnom statistikom. No, za one koji to istinski žele vrijedno je naći rješenje. Stoga bi se možda valjalo pozabaviti ponovnim pokretanjem Društva prijatelja Doma zaklade Lavoslava Schwarza i etabliranju novih principa uzajamne pomoći. U međuvremenu, u skladu s tom idejom, uvjerala sam se da ova vrsta ideala nije izumrla niti nestala te da ideje o dobrovoljnoj međugeneracijskoj i drugoj pomoći nisu puka iluzija. Uz kontinuiranu suradnju s Dječjim vrtićem Mirjam Weiller nove aktivnosti Doma već su dosad naišle i na svesrdnu

pomoć članova obitelji korisnika, prijatelja te nekih članova ŽOZ, posebice članica Ženske sekcije ŽOZ koje su donirale i doniraju svoj rad, vrijeme i novac. Ne manje važan je i doprinos samih korisnika Doma u provođenju humanitarnih akcija, primjerice pomoći djeci oboljeloj od malignih bolesti.

U ime Doma zaklade Lavoslava Schwarza najtoplije zahvaljujem svim donatorima i volonterima na nesebičnoj pomoći i novčanim priložima.

TODA RABA!

DONACIJE ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA

Dom zaklade Lavoslava Schwarza najtoplije zahvaljuje svim donatorima i volonterima na nesebičnoj pomoći i novčanim priložima.

TODA RABA!

- Obitelj Weisz-Maleček, Zagreb; 400,00 kn za uspomenu na majku Adelu Weisz
- Kći dr. Boška Popovića; 15.000,00 kn za uređenje i opremanje odjela fizioterapije
- Korisnici i prijatelji Doma za uređenje vrta donirali su iznos od 1.940,00 kn.

UZ OVAJ IZNOS, NOVČANE PRILOGE ZA UREĐENJE VRTA DOMA DALE SU:

1. Aglaja Puhovski 50,00 Kn
2. Ruth Dajč 150,00 Kn
3. Judita Grüner 400,00 Kn
4. Bojana Hodalić 100,00 Kn
5. Lea Kriesbacher 100,00 Kn
6. Sida Ozmo-Steiner 100,00 Kn
7. Tatjana Pavić 100,00 Kn
8. Mirjana Nick 100,00 Kn
9. Lea Lustig 100,00 Kn
10. Lea Goldner 100,00 Kn
11. Maja Gorjan 100,00 Kn
12. Emina Idrizbegović 100,00 Kn
13. Gizela Weinberger 100,00 Kn
14. Ljerka Auferber 100,00 Kn
15. Lea Pinterić 100,00 Kn

16. Ildiko Drašković 100,00 Kn
17. Marija Perenji Vukas 50,00 Kn
18. Mirjana Sabol 100,00 Kn

ČLANICE ŽENSKE SEKCIJE ŽOZ, GOŠĆE I DJELATNICE DOMA KOJE SU DONIRALE KOLAČE ZA VRTNU ZABAVU:

1. Fanika Grgurić
2. Gizela Weinberger
3. Renée Weisz-Maleček
4. Alice Singer
5. Mila Ajzenštajn Stojić
6. Silva Gross
7. Ana Friedrich
8. Sanja Bezuh
9. Alenka Jambreč
10. Maša Starčević

“DRUGI ŽIVOT: PUT IZ APRICE PREMA ŠVICARSKOJ I IZBAVLJENJU 1943.”

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Nada Matić, Vera Neufeld, Branko Gavrin i Andrija Kornhauser, četvero još živih sudionika bijega iz talijanskog mjesta Aprica, ispričavali su u svibnju publici u dvorani Židovske općine Zagreb, zajedno s piscem koji je na papir prenio njihovu priču, dio svojih sjećanja na rujnu 1943. godine kada su nakon kapitulacije Italije izbjegli gotovo sigurnu smrt od Nijemaca bijegom preko planina u Švicarsku.

Četvero zagrebačkih Židova bili su dio skupine od dvjestotinjak “interniraca”, uglavnom iz Zagreba, koji su 1941. pred ustašama uspjeli pobjeći u Italiju, a onda pred Nijemcima 1943. godine u Švicarsku. Njihova se priča našla u knjizi “Drugi život: Put iz Aprice prema Švicarskoj i izbjavljenju 1943.” koja je djelo i nesvakidašnjeg sadržaja i nesvakidašnjeg nastanka.

Više desetljeća nakon spomenutog događaja Novozelanzanin Alan Poletti, umirovljeni nuklearni fizičar, dolazi u posjet Italiji, zemlji svojih predaka i to u mjesto blizu Aprice, Tirano.

Razgovarajući s mještanima saznaje za tu epizodu iz Drugog svjetskog rata — o građanima mjesta Aprica koji su spasili hrvatske Židove — što ga je zainteresiralo za događaj, te je krenuo u opsežno istraživanje, skupio svu potrebnu dokumentaciju, iskopao sve podatke, sa svim slikama, je pronašao još žive sudionike. Nastala je

knjiga koju je napisao na svom materinjem jeziku, engleskom, a ubrzo je prevedena i na talijanski. Prijevod na hrvatski u izdanju ŽOZ-a predstavljen je 18. svibnja, a zbog toga je u Zagreb stigao i Poletti.

“Prije 16 godina čuo sam glasine da je skupina Židova 1943. godine bila primljena od strane lokalnih ljudi i kasnije je prebjegla u Švicarsku”, rekao je Poletti. “‘Drugi život’ objavljen je 12 godina nakon toga i danas je priznat kao definitivni povijesni izvor” o tome događaju.

O knjizi su govorili i predsjednik ŽOZ-a dr. Ognjen Kraus — koji je rekao da su među tih dvjesto interniranih bili i njegov otac i njegova baka, te glavni tajnik Dean Friedrich, ujedno i urednik knjige. Svečanom predstavljanju nazočili su i veleposlanici Švicarske i Italije.

“Poletti je ovdje pisac s misijom. On je osoba koja nije direktno vezana uz ove događaje, ali je uložila nevjerojatan trud da sakupi toliko mnoštvo podataka iz najneobičnijih izvora”, kazao je Dean Friedrich.

Preživjeli su se prisjetili Talijana koji su im, kako kažu, spasili živote.

“Svakodnevica nije bila lagana ali su je olakšavali toplina i ljudskost suseljana koji su bili daleko od crnokošuljaša i pravih fašista”, rekla je Nada Matić, a Poletti se nadovezao: “te su riječi o lokalnom stanovništvu Aprice u najmanju ruku točne”. Ali onda je došla kapitulacija i mjestu su se približavali Nijemci.

“Italija je kapitulirala 8. rujna i mi smo odmah tu noć krenuli. Među onima koji

su krenuli prema Švicarskoj, bilo je sedam muškaraca a ostalo su bile žene i djeca. Četiri dana i četiri noći smo hodali i potom smo stigli na švicarsku granicu, izgladnjeli, dehidrirani i umorni. Uslijedili su beskonačni sati pregovora. Kada smo konačno ipak dobili dozvolu Švicaraca da uđemo, tada je sve iste sekunde profunkcioniralo. Stoga bi trebalo govoriti i o tome što su Švicarci učinili za ukupno oko 100.000 izbjeglica”, rekla je Nada Matić, prisjećajući se tih događaja.

Vera Neufeld pričala je o svom prvom susretu s Polettijem kojem je bila dragocjen izvor informacija, te o tome kako su Talijani iz Aprice prije tri godine organizirali veliku svečanost povodom obljetnice njihova bijega. “To je teško zaboraviti”, prisjetila se.

I dok preživjeli ne zaboravljaju svoju kalvariju, drago im je da ni Talijani nisu zaboravili one kojima su pomogli.

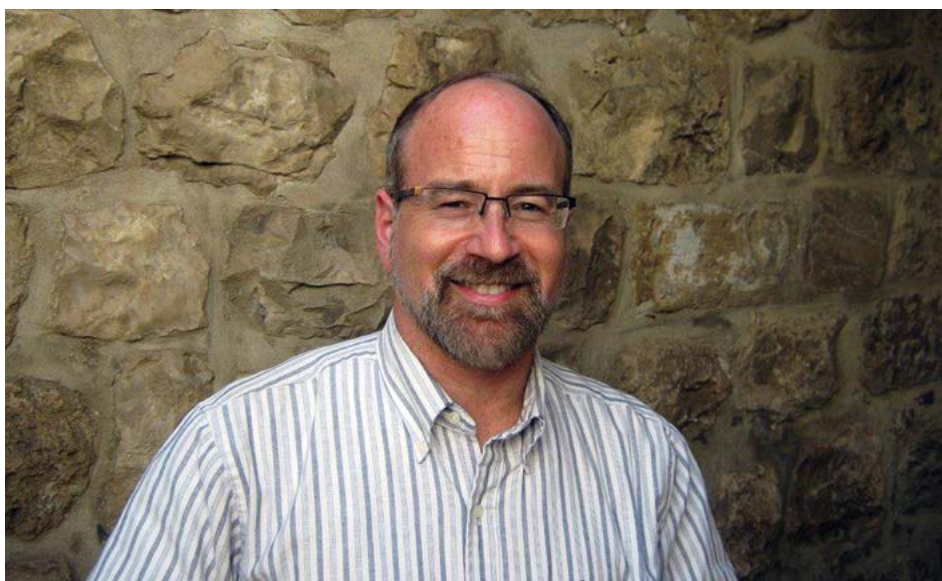
FOTOGRAFIJA: NASLOVNICA KNJIGE — DRUGI ŽIVOT PUT IZ APRICE PREMA ŠVICARSKOJ I IZBAVLJENJU 1943.

DOPRINOS ŽIDOVSTVA SVJETSKOJ CIVILIZACIJI

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN U RH

Sredinom lipnja u organizaciji Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger u ŽOZ-u, kao glavni rabin u Republici Hrvatskoj, održao sam predavanje na temu “Doprinos židovstva svjetskoj civilizaciji”. Predavanje je koncipirano prema seriji seminara koje je rabin Ken Spiro osmislio za potrebe ješive Aish HaTorah u Jeruzalemu. Rabin Noah Weinberg, osnivač i dugogodišnji Roš Ješiva (dekan) još je kao mlad rabin osjetio potrebu stvaranja posebnih programa za približavanje židovstva sekularnim Židovima kako u SAD, tako i širom svijeta s ciljem spriječavanja sve veće asimilacije, koju neki već nazivaju “bijelim Holokaustom”. Kruna njegovog rada je stvaranje svjetske mreže ješiva pod nazivom Aish HaTorah (Vatra Tore) sa središtem u Jeruzalemu, nasuprot Zapadnome zidu.

Kad danas kažemo riječ “Židov” većini ljudi prva asocijacija je Holokaust, što je posljedica uglavnom ne poznavanja tradicije. Kako je jedan student to definirao: “Ako promatramo židovstvo kroz našu povijest, vidjeti ćemo da ga možemo definirati kao dugotrajnu i kroničnu bolest, od koje se često i umire”. Takav pogled na židovstvo mladim ljudima nije previše privlačan, smatraju ga zastarjelim. Zato su rabini u Aish HaTorah, posebno rabin Ken Spiro (koji je prije desetak godina bio i naš gosti pri tom oduševio sve, kako svojim prezentacijama, tako i svojom ličnošću), željeli naći način kako pred-

FOTOGRAFIJA: RABIN KEN SPIRO

staviti židovstvo na pozitivan način, dati Židovima — posebno mladima — nešto čime se mogu ponositi i s čim se mogu identificirati. I najbolji razlog za ponos našli su u židovskom doprinosu svijetu. Postoje brojne knjige koje govore o, kako to njihovi autori nazivaju, “židovskim darovima svijetu”. Rabin Spiro je te darove predstavio kroz židovske oči.

U pripremi svojih seminara, kasnije objavljenih u knjizi “Perfect World”, rabin Spiro je više od dvije godine proveo ispitivanja i ankete među više tisuća ljudi kako bi sastavio popis temeljnih vrijednosti i principa, kojih bi se, prema njegovom mišljenju, čovječanstvo trebalo

držati da učini naš svijet savršenim što je to više moguće. Bez obzira iz kojih zemalja dolazili (istina, uglavnom zapadnih), bez obzira na nacionalnost, rasu, spol, starost ili obrazovanje, odgovori su bili nevjerojatno slični i mogu se grupirati u šest kategorija:

- 1. VRIJEDNOST ŽIVOTA** — u savršenom svijetu svim bi trebalo biti osigurana određena osnovna ljudska prava, a najosnovnije je pravo na život, bez stalnog straha od njegovog gubitka, kao i mogućnost življenja života s dostojanstvom
- 2. SVJETSKI MIR I HARMONIJA** — na svim razinama ljudi i narodi bi trebali

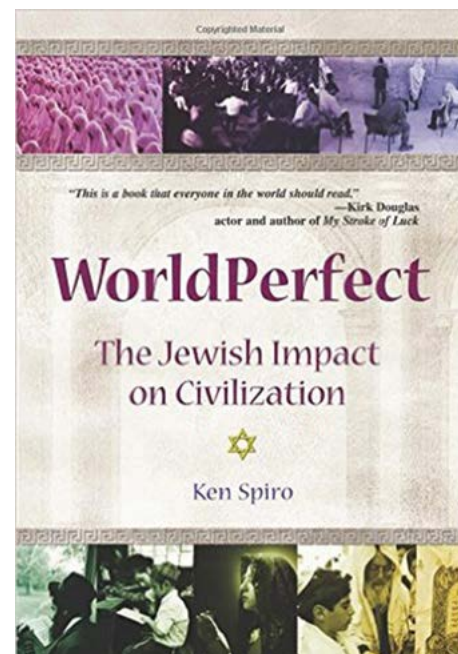
koegzistirati u miru i harmoniji i u međusobnom poštovanju

3. **PRAVDA I JEDNAKOST** — svi ljudi, bez obzira na rasu, spol ili društveni status imaju pravo biti tretirani na jednak način pred zakonom
4. **OBRAZOVANJE** — svatko mora dobiti osnovno obrazovanje, koje bi bila oruđe za osobni napredak i sposobnost stjecanja znanja
5. **OBITELJ** — mora postojati jaka i stabilna obiteljska struktura kao moralni temelj društva i kao institucija za socijalizaciju i edukaciju djece
6. **DRUŠTVENA ODGOVORNOST** — individualno i nacionalno mi smo odgovorni jedni za druge i zato na individualnom, na nivou zajednice, nacionalnom i globalnom nivou, ljudi moraju preuzeti odgovornost za svijet. To uključuje organiziranu socijalnu mrežu, koja se treba baviti osnovnim stvarima poput bolesti, siromaštva, gladi, kriminala, droge, kao i problemima okoliša, te zaštitom životinja

I rabina Spira zanima zašto većina ljudi drži da bi se idealan svijet morao bazirati na ovim vrijednostima, odakle one dolaze, jer svi ih danas uzimamo zdravo za gotovo i ne tražeći izvor za ove utopijske vizije svijeta. Zato je odlučio otići u prošlost provjeriti stare civilizacije, koje smatramo kolijevkama našeg, prvenstveno zapadnog, svijeta. Fokusirao se prvenstveno na staru Grčku i Rim, ali nije zaobišao ni civilizacije Dalekog istoka (Kina, Japan), kao ni Latinske Amerike (Inke, Maje, Asteke). I uočio je da bez obzira na brojne, čak i drastične međusobne civilizacijske razlike, sve one imaju jednu zajedničku crtu, a to je da imaju jednako negativan ili indiferentan stav prema ovih šest vrijednosti, koje mi danas smatramo idealnom normom za stvaranje idealnog svijeta. Istina, stara Grčka je izvršila ogroman utjecaj na polju filozofije i umjetnosti, stari Rim na pravne

znanosti, organizaciju administracije i graditeljstvo, ali po pitanju etike i morala njihov je doprinos apsolutno zanemariv. Rabin Prelević je tokom svog predavanja prošao kroz svaku od ovih šest vrijednosti i brojnim primjerima pokazao ne samo da one nisu zaživjele niti u jednoj od brojnih starih civilizacija, nego su često bile i u suprotnosti s njihovim vrijednostima. Na primjeru Rima mogli smo naučiti važnu lekciju. Ljudi često pogrešno misle da će društvo automatski biti moralnije ako je tehnološki napredno, zakonski uređeno i kulturno-civilizacijski razvijeno. Povijest nam pokazuje da ove tri stvari uopće ne utječu na moral društva — Rim je imao sve te tri stvari na najvišoj razini, ali je ujedno bio i bestijalno okrutan. Ali ne moramo ići tako daleko u povijest, samo se sjetimo Njemačke 30-tih godina prošlog stoljeća. Povijest pokazuje da su često najbarbarskija društva bila ujedno i zakonski najuređenija. Rabin Prelević je jednako tako istražio što židovstvo kaže o ovih šest temeljnih vrijednosti i nakon pažljivog proučavanja mogli smo doći do zaključka da je židovstvo upoznalo svijet s tim konceptima i dalo ih svijetu.

Židovski narod nije bio uvijek savršen, učinili smo i još činimo brojne pogreške, kako na individualnom tako i na nacionalnom nivou, ali židovski narod je uvijek držao da je ovih šest temeljnih vrijednosti ono što sačinja viziju idealnog svijeta. Židovstvo je čovječanstvu dalo jedinstvenu moralnu viziju kao izvedbeni plan za idealan svijet i zato je vječna obaveza židovskog naroda popravak svijeta (tikun olam) i biti savjest svijeta. Kako su Židovi došli do toga, a Grci i Rimljani nisu? Po čemu su Židovi jedinstveni i posebni? Nisu to ni krv, ni geni, nego ideja etičkog monoteizma koju smo dali svijetu. Ideja, da postoji B-g, koji je Tvorac svijeta, Otac čovječanstva, i ono najvažnije, i izvor za apsolutne moralne standarde, je najveći doprinos cjelokupnoj ljudskoj povijesti.

FOTOGRAFIJA: KNJIGA "PERFECT WORLD"

Kad bilo koja grupa ljudi pravi zakone i određuje moralne norme, ona uvijek uzima u obzir samo partikularne zahtjeve (stranke, nacije, klase), dok ako je B-g izvor zakona i morala, onda su po definiciji svi obuhvaćeni, jer su svi ljudi stvoreni na B-žju sliku i priliku. Ta ideja je izvor jednakosti svih ljudi.

Biti ponosan na prošlost i vrijednosti koje je židovstvo dalo svijetu nije dovoljno, jer ovo još uvijek nije idealan svijet i još puno toga treba učiniti. Židovstvo nas uči da čovjek ne treba biti niti Mojsije, a niti Mesija da napravi razliku. Svaki čovjek je jedinstven i ima potencijal da svojim jedinstvenim doprinosom učini svijet boljim mjestom. Ali osoba ne može predstavljati židovski narod, ako ne zna što židovski narod predstavlja, koje vrijednosti zastupa i tu se krije odgovor o važnosti židovskog obrazovanja. Ali uza svo obrazovanje koje ima, nitko ne može promijeniti svijet sam. Svaki Židov, svatko od nas, je dio cjeline, ali bez međusobnog poštovanja i jedinstva nemoguće je postići da svijet postane bolje mjesto za život svih nas.

DRUGI ROĐENDAN ČITATELJSKOG KLUBA ŽENSKE SEKCIJE ŽOZ-A

PIŠE: MR.SC. NARCISA POTEŽICA

Kao i svake prve srijede u mjesecu članice Čitateljskog kluba Ženske sekcije Židovske općine Zagreb sastale su se i u svibnju, ali tog puta svečano je obilježena dvogodišnjica djelovanja našeg Čitateljskog kluba. Prateći novi svjetski trend osnivanja kluba gdje se sastaju zainteresirani čitatelji ili ljubitelji knjiga koji žele razgovarati o pročitanim knjigama ili slušati predavanja i kritička izlaganja o novim ili posebno zanimljivim knjigama, rođena je ideja da se takav klub čitateljica osnuje i djeluje u okviru Ženske sekcije u ŽOZ-u. Ideja je prihvaćena s velikim zadovoljstvom i čestim komentarom: pa i mi smo “narod knjige”. Svi se najviše vesele susretima onih koji imaju isto polje interesa — a to su knjige, a naročito u želji da se upoznaju s novitetima i razmijene mišljenje o temama koje obrađuju pojedini pisci. Dogovoreno je već na početku da se naš predloženi program veže uz židovske pisce, najčešće izraelske, i na židovske teme.

Na sastanku uz dvogodišnjicu prisjetili smo se tema i knjiga koje su bile na dnevnom redu. Na prvom sastanku naša gošća prof. Mirta Šimić održala je predavanje o važnosti čitanja i razgovora o pročitanim knjigama, te o čitateljskim klubovima u svijetu. Na tom osnivačkom

sastanku bili su prisutni predsjednica Ženske sekcije Sida Steiner-Ozmo i rabin Luciano Moše Prelević, a slijedio je svečani nastup plesne grupe Or hašemeš pod vodstvom Nede Wiesler, s plesovima koji su se plesali u kibucima u Izraelu. Bila je to ustvari prigodna priprema pred čitanje prve knjige Amosa Oza “Među svojima”, knjige koja je bila tema sljedećeg sastanka. Poslije ljetne stanke razgovarali smo o tome što smo pročitale ovog ljeta, pa smo tako govorili o knjigama Adriane Altarac “Titove naočale” i Edgara Kereta “Osam posto od ničega”. U listopadu tema razgovora bili su Predrag Finci s djelom “Zašto sam ubio Franza Ferdinada” i Zeryja Shalev “Kasna ljubav”, a u studenom Caroline Schlosinger “Stoljeće mudrosti” (biografija o Alice Herz-Somer). Po provedenoj anketi bila je to knjiga koja se svima najviše svidjela. U prosincu slijedi Danila Kiša “Grobница za Borisa Davidoviča”, u siječnju Filip David “San o ljubavi i smrti”, u veljači Sami Mihael “Aida” a u ožujku zbirka pripovjedaka Amosa Oza “Prizori iz seoskog života”.

Uoči prve obljetnice rada obzirom da je bio Pesah prigodno je na svečanosti povodom poslužena maces torta. U svibnju je na programu bila knjiga Dorrie Lizi “Zašto nisi došla prije rata”, a u lipnju

najpotresnije svjedočanstvo o logoru Treblinka — Chila Rajhmana “Ja sam posljednji Židov”. Prvu godišnjicu zao kružili smo anketom i rekapitulacijom ocjena, želja i prijedloga.

Ponovni susret uslijedio je u listopadu 2015., a obzirom da smo preko ljeta prema dogovoru svi ponovo čitali knjige poznatog humorističkog pisca Ephraim Kishona, na našem sastanku posebno smo govorili o njegovom satiričkom romanu “Mein Kamm” (Moj češalj), te o njegovim knjigama “Za turiste i avanturiste” (Kako lakše putovati svijetom), “Priručniku za menadžere” i “Kućna apoteka”. U studenom bilo je organizirano prvo predstavljanje novog romana Sonje Smolec “Moja sestra Sarah” uz prisustvo same autorice koja redovno dolazi na naš Čitateljski klub. U prosinca slijedi predstavljanje debitantskog i nagrađivanog romana poljskog pisca židovskog porijekla Poitra Pazinskog “Pansion”. U veljači na programu bila je knjiga — veliki esej Amosa Oza i Fanie Oz-Salzberger “Židovi i riječi”, a u ožujku su gosti bili prof. Darko Fischer i Vjera Balen-Heidl, ugledna prevoditeljica i urednica. Oni su predstavili knjigu Vlaste Diamant “Socializam v. Santa” koja je napisana na engleskom, jer autorica živi u Americi i

FOTOGRAFIJA: DRUGI ROĐENDAN ČITATELJSKOG KLUBA

u svojoj memoarskoj prozi opisuje svoje djetinstvo i mladost u Zagrebu. U travnju bio je razgovor o romanu Nobelovca Patricia Modiana "Dora Bruder".

I na kraju na 19. sastanku je izvještaj o dvogodišnjem radu Čitateljskog kluba podnijela Narcisa Potežica. Napomenula je da je cilj bio poticanje čitanja i razgovor o knjigama i piscima, a obzirom da je čitateljski klub u ŽOZ-u vezan uz židovske pisce i židovske teme. Iznijela je da je na popisu članica 45 imena, a okuplja se u prosjeku 16 do 18 članica u dobi od najmlađe s 43 godine do 93 godina (u toj dobi čak tri članice!). Cilj je u budućnosti zainteresirati i mlađe što nije lako, a napominjemo da se Čitateljskom klubu Ženske sekcije pridružilo povremeno i

petero muških članova, dolazi uvijek i rabin Luciano Moše Prelević, a redovno dolaze na sastanke nekoliko gospođa koje nisu Židovke.

Nakon izvještaja, upriličena je prigodna proslava s glazbeno-poetskim nastupom književnika, pjesnika, novinara, kolumniste i kantautora Stjepa Martinića "Putovanje po Mediteranu" (od sefardskog melosa, portugalskog fada, španjolskih, talijanskih i grčkih pjesama do naše Dalmacije) koji je svojim melosom podigao spomenik rodnom Dubrovniku. Oduševljeni smo bili svi jer smo uz prekrasan program za pamćenje i rođendansku tortu proslavili drugi rođendan našeg Čitateljskog kluba. Ponovo se planiramo sastati u listopadu te

tako nastaviti sa susretima, a za buduće čitanje i razgovor predložen je opsežan roman Maria Levija "Istanbul je bio kao bajka". I nadalje program se temelji na upoznavanju sa židovskim piscima i temama u književnosti.

Naravno kao i svaki put pozivaju se svi koji vole čitati, čitaju i žele slušati izlaganja o piscima i knjigama. Važno je naglasiti svim zainteresiranim — čak i ako nisu stigli nabaviti knjigu ili pročitati neki od planiranog romana — neka dođu slušati druge, jer na taj način daju podršku ideji da je lijepo u ŽOZ-u u prijateljskoj atmosferi i ugodnom druženju okupiti se oko knjige.

“DO KRAJA ZEMLJE”: ANTIRATNI ROMAN O LJUBAVIMA

PIŠE: NATAŠA BARAC

David Grossman za sebe kaže da je “pesimist, ali i realist i pomalo optimist”. Koliko god ovaj opis zvučao kontradiktorno, kada pogledate u oči ovog velikog izraelskog književnika, kada čujete ono što on govori ili kada čitate njegove knjige, ova karakterizacija “pesimist-realist-optimist” čini vam se razumljivom, logičnom i stvarnom. Jer možda je živjeti u stalnom strahu od mogućeg izbijanja rata, u stalnom strahu za svoju djecu, u situacijama kada ste se prisiljeni ponašati drugačije od onoga u što vjerujete — možda je sve to moguće jedino ako ste istovremeno pesimistični (što vas drži budnim), realistični (da vidite stvari kakve jesu) i optimistični (da ne izgubite nadu). Život u Izraelu često zahtijeva sve to.

David Grossman jedan je od najvećih i najvažnijih suvremenih pisaca. Njegova djela, a posebice roman “Do kraja zemlje” (objavljen u Hrvatskoj u izdanju “Frakture”) ugledni svjetski književnici i književni kritičari opisuju kao roman koji će vam, nakon čitanja, promijeniti poglede na život. Rođen u Izraelu 1954. godine, autor je mnogobrojnih beletrističkih i dokumentarnih djela te knjiga za djecu. Djela su mu prevedena na više od trideset jezika u čitavome svijetu, a dobitnik je i brojnih književnih nagrada. Uz književni rad, David Grossman je i iskaknuti mirovni aktivist. Do sada su u

FOTOGRAFIJA: DO KRAJA ZEMLJE ANTIRATNI ROMA O LJUBAVIMA DAVID GROSSMAN

Hrvatskoj objavljena njegova djela “Lavlj med: Mit o Samsonu” i “Vidi pod: ljubav”, a sada je hrvatskoj javnost dostupan i ovaj veliki roman.

Književnost je od vrlo ranog djetinjstva utjecala na život Davida Grossmana. Kada mu je otac dao u ruke knjigu Sholema Aleichema (“Moj otac mi je puno toga

dao, ali najvrednija stvar bio je Sholem Aleichem”), mali David imao je samo sedam godina. Bio je fasciniran i ubrzo postao pravi stručnjak za Sholema Aleichema (“iz njegovih djela učio sam o svojoj ocu, o njegovom djetinjstvu o kojem mi nikada nije pričao”). Sa samo 9 godina, Grossman je bio sigurni pobjednik na

nacionalnom natjecanju o poznavanju djela Sholema Aleichema, ali s obzirom da je bio samo dijete, a žiri nije mogao dopustiti da dijete pobijediti, zbog njega su mijenjali pravila natjecanja. Nakon toga je kao dječji glumac počeo raditi na državnom radiju, te tamo proveo gotovo 25 godina. S radija je otišao zbog politike (“i onda sam degradiran na književnost”, govori uz osmijeh). Na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu studirao je filozofiju i kazalište. Danas živi u okolici Jeruzalema, sa svojom suprugom Michal (“upoznali smo se u vojsci, izraelska vojska najbolji je bračni posrednik”). Zajedno imaju troje djece, Jonathana, Ruth i Urija.

URI I KAKO PREŽIVJETI NEZAMISLIVO

Uri je imao 20 godina kada je poginuo 2006. godine u Libanonu za vrijeme rata između Izraela i Hezbolaha. “Kada sam začuo zvonu na vratima”, rekao je jednom Grossman, “prva pomisao bila je da su naši životi gotovi, ali tada je moja kćer uz suze kazala da želi živjeti i ja sam znao da nemamo izbora”.

Među prvima koji su došli izraziti sućut, bili su Grossmanovi prijatelji, izraelski književnici Amos Oz i A. B. Yehoshua. Grossman je Ozu rekao kako misli da neće moći “spasiti i završiti knjigu “Do kraja zemlje”. “Knjiga će spasiti tebe”, odgovorio je Oz. Dan nakon kraja šive (razdoblja tugovanja) Grossman se vratio pisanju.

Dva mjeseca nakon pogibije svog sina, Grossman se na velikom skupu povodom godišnjice ubojstva izraelskog premijera Yitzhaka Rabina obratio svojim sunarodnjacima i rekao: “Naravno da tugujem, ali moja bol je veća od mog bijesa”.

Uri je poginuo dok je Grossman pisao roman “Do kraja zemlje”. Nastavio ga je pisati usprkos boli i tuge i napisao veliki, potresni antiratni roman, pun roditeljske ljubavi. Glavni lik ove veličanstvene knjige je Ora. Orin život, kao i živote brojnih

FOTOGRAFIJA: DO KRAJA ZEMLJE ANTIRATNI ROMA O LJUBAVIMA DAVID GROSSMAN

Izraelaca, obilježili su ratovi: Šestodnevni koji joj je donio ljubav i prijateljstvo, Jomkipurski rat koji ju je učinio majkom, te novi rat koji joj može uzeti njezinog sina Oferu. Kada izraelski vojnik pogine u ratu,

zadatak je vojske da o tome obavijesti njegovu obitelj. Ora odlučuje bježati od tih vijesti, ona ne želi prihvatiti vijest o pogibiji svoga sina, i kreće na put brdima Galileje. Na putovanje kroz Galileju treba-

li su ići ona i Ofer, ali kada on odlazi u rat, Ora majčinskom intucijom osjeća da se on više neće vratiti. “Ali Ora zna da je za strašnu vijest potrebno dvoje: onaj koji je donosi i onaj koji je prima”, rekao je Grossman. I zato ona odlučuje odgoditi smrt tako što ne dopušta da joj uruče vijest. Prekidajući pravila, ona misli da će bježeći i odbijajući prihvatiti vijest o Oferovoj smrti, pobjeći od sudbine.

RAT MIJENJA LJUDE

David Grossman divi se ženama i upravo zbog toga smatra da je bilo normalno da glavni lik ovog romana bude upravo Ora. “Borio sam se s njezinim karakterom, nisam ju mogao shvatiti, a onda sam joj napisao pismo i pitao zašto se bori sa mnom. Nakon toga se naš odnos promijenio i mogao sam pisati”, objašnjava Grossman, dodajući da se u romanu suprotstavljaju brutalnost rata i nježnost odgoja, nježnost majčinstva.

Osim toga, nastavlja Grossman, rat, država i vjera su muške igre i više služe muškarcima, dok kod žena uvijek postoji ironičan stav prema “muškim igrama”. “Pаметan je bio Bog kada se javio našem praocu Abrahamu sa zahtjevom da mu žrtvuje svog sina. Da je došao Sari, Izakovoj majci, i od nje tražio da žrtvuje sina letio bi iz šatora”, kaže Grossman.

Veliki izraelski pisac smatra da je mir ustvari samo uvod u rat, i u svakom trenutku može izbiti erupcija i nakon toga “sjećate se samo tog trenutka erupcije a ne onog mira prije erupcije”. Kada čovjek živi u takvom svijetu i takvoj realnosti, on prestaje vjerovati u normalnost, a upravo to je, smatra Grossman najgora stvar, jer rat mijenja svakog pojedinca, morate postati netko drugi da možete funkcionirati.

“Kada Izraelcima govorite o trajnom miru, oni misli da ste ili naivac ili izdajnik”, napominje Grossman, godinama vrlo aktivan u pokušaju pronalaženja

mira u Izraelu. Ali ako želite mir, morate vjerovati svome neprijatelju, to je gotovo nadrealno, objašnjava.

I David Grossman je bio u ratu, kao obavještajac. U očuvanju ljudskosti i svega onoga u što vjeruje, Grossman se tijekom svog boravka kao rezervist u Libanonu, svakog jutra prije zore penjao na brdu bez kacige i bez ikakve zaštite i u tom gotovo samoubilačkom činu, sjećao se na ono što je bio prije rata i sjećao se sebe — osobe koju želi pronaći nakon rata. Upravo to čini i njegova glavna junakinja — Ora se svakoga dana vozi autobusom broj 18, koji je u to doba bio najopasniji. Ona to čini ne razmišljajući o posljedicama i izazivajući sudbinu.

Ali to nije jedina sličnosti između autora i njegove glavne junakinje. Poput Ore, i David Grossman je, nakon smrti svog sina, krenuo hodati po Izraelu. Propješačio je 500 kilometara, ponekad su mu se na tom putu pridružili supruga ili prijatelji, ali on priznaje da je najljepše bilo kada je bio sam (“onda do vas dolaze životinje i možete mirno uživati u predivnom pejzažu Izraela”).

“I tada sam shvatio da smo samo privremeno na ovom svijetu i ne smijemo misliti da možemo posjedovati zemlju, moramo biti ponizni”, ističe.

Iako u Zagrebu nije želio previše govoriti o politici, to se pitanje nije moglo izbjeći. Dobar poznavatelj Izraela i njegove politike (“Moj prijatelj Amos Oz i ja razgovarali smo sa svim izraelskim premijerima, često su zapisivali što govorimo i onda radili obrnuto od toga”), Grossman je posebno osjetljiv na djecu i roditeljstvo (“Roditelji u Izraelu imaju dilemu o tome trebali li djecu nježnošću odgoja pripremati za brutalnost života”). “Nedavno sam na televiziji gledao razgovor s jednim mladim zaljubljenim parom. Na novinarsko pitanje koliko djece žele imati, djevojka je spremno kazala: “Troje, jer ako jedno pogine imat ću još dvoje”, ispričao je Gro-

ssman, dodajući kako smatra da Izraelci nisu paranoidni, jer oni stvarno imaju neprijatelje i žive u vrlo neprijateljskom okruženju Bliskog istoka.

“Ako sam imao iluzije, izgubio sam ih, a i moji palestinski i egipatski prijatelji kazali su mi da je vojska ta koja Izrael drži na životu”, kaže veliki izraelski književnik.

Izrael je pravo čudo i jedna od najljepših ljudskih priča u povijesti, nastavlja Grossman, te dodaje: “Izrael je stvoren da Židovi više nikada ne budu žrtve, a možda jednom postane i naš pravi dom”.

“Najvažniji je dijalog. Sami moramo doći do mira dajući ustupke, ali na tom putu mogu nam pomoći druge velike zemlje koje održavaju dobre odnose sa svim stranama”, smatra Grossman.

Grossmanov književni opus je velik i impresivan (od romana i knjiga za djecu do opere), ali sam autor kaže da najviše voli pisati romane. U tom procesu pisanja, “treba vremena da se zbližite s pričom i likovima”.

“Kada pišem svi dijelovi realnosti isprepliću se s mojom pričom”, dodaje. Osim toga voli pisati i priče za djecu, jer “priče prije spavanja su jako važne. One djetetu omogućuju da mirno uplovi u san, da se riješi strahova.

Židovi se često nazivaju “narodom knjige”, ali Grossman smatra da je književnost danas u Izraelu marginalizirana (“narod knjige danas je postao narod Facebooka”), a daje i odgovor na to pitanje. “Književnost je zahtjevna i postavlja pitanja i za mene je čudo da danas još postoje ljudi koji čitaju”, kaže.

Čitajte Davida Grossmana. Svakako čitajte Davida Grossmana. Možda pronađete odgovore na neka pitanja.

OŽIVJELA KOPRIVNIČKA SINAGOGA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Svaki Koprivničanec zna da je najmarkatnija zgrada Svilarске ulice u centru grada upravo sinagoga. Na početku ulice jedan smeđi turistički smjerokaz pristojno ukazuje na lokaciju stare sinagoge, pa se posjetitelji koji po prvi puta koračaju “podravskom metropolom” puni znatiželje zaletе tamo nadajući se da će vidjeti neobičnu bogomolju punu ukrasa, s klupama koje su nekada služile zajednici kod okupljanja prilikom bogoslužja ili bogat sakralni inventar. Umjesto toga, naiđu na prazno zdanje nekadašnjeg centra života Izraelitičke bogoštovne općine Koprivnica. Zgradu koja je služila i kao zatvor, spremište za opljačkanu imovinu, krojačku radionicu i skladište robe, osmislili su i izgradili još davne 1875. poznati arhitektonski dvojac Hönigsberg-Deutsch u neorenesansnom stilu. Šezdesetak godina nakon izgradnje, preuredio ju je Slavko Löwy i dao joj današnji izgled. Od 1941. kada je većina koprivničkih Židova odvedena teretnim vagonima prema Lici, a odatle u Jasenovac, Auschwitz i na druga stratišta, sinagoga je izgubila na funkciji. Iako i danas u Koprivnici djeluje Židovska općina pod vodstvom dr. Sanje Švarc Janjanin, nema više one snage koja bi skrabila ne samo o zgradi sinagoge, već i Židovskom groblju na zapadnom ulazu u grad. Komunalci se trude koliko mogu, ali trava je često puta brža i na groblju i na Danici, negdašnjem prvom logoru u NDH. Čekajući na bolje dane i neku novu namjenu (a planova je

uistinu i bilo), sinagoga polako propada. Izvršeni su manji konzervatorski radovi, ali to je poput flastera na tijelu umirućeg pacijenta. Jer ni Muzej grada Koprivnice, ali ni grad nemaju financijske snage da sinagogi udahnu novi duh. Priča o projektima i europskim fondovima ponavlja se iz godine u godinu, dok je vremenšna stočetrdesetjednogodišnja starica prepuštena svojim boljkama.

Povremeni posjeti i događanja u sinagogi više služe kao hrana za novinske tekstove, nego kao ukazivanje na (pre) ozbiljnu bolesničku anamnezu ove stariće. Njen interijer odlično može poslužiti modernim performansima koji zaziru od modernog interijera. Oljuštene zidovi, poispadale cigle na podu i najlon na prozorima umjesto vitraja današnji je izgled sinagoge. O nekadašnjem sjaju tužno svjedoče oronuli kapiteli stupova s bogatom ornamentikom. Koprivnička sinagoga je poput potonulog Titanica, nekad oličenje prestiža i ponosa a danas otužna kulisa u umjetničkom performansu Antonia Grgića: “Radi se o ambijent-instalaciji “Poziv” u sinagogi u Koprivnici u sklopu projekta “Grad na drugi pogled”. U ruševnu sinagogu postavio sam zvučnik na stalku i okrenuo ga prema zidu ispred kojeg je nekad stajao aron hakodeš koji sam prethodno obložio zvučnom izolacijom. Iz zvučnika se puštao u pravilnim razmacima snimljeni zvuk šofara”. Obredni je rog u nekim boljim vremenima pozivao na blagdansko

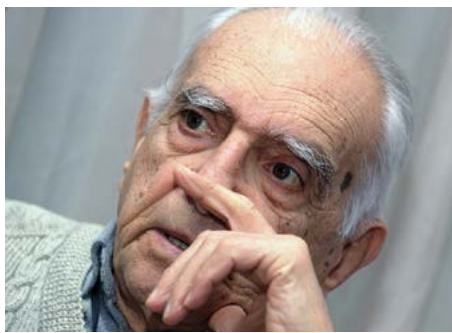
FOTOGRAFIJA: OŽIVJELA KOPRIVNIČKA SINAGOGA — PERFORMANS KINDERWAGEN

bogoslužje u hram. No, ovog puta se u napuštenu sinagogu nitko nije odazvao. Više bi ljudi bilo da je u sinagogi muzej Holokausta: boljeg mjesta za takvu namjenu nema.

Nekoliko dana kasnije Marijan Molnar izveo je u sinagogi performans “Kinderwagen”. Uz pomoć dječjih kolica, Titive biste i malo pijeska na tlu, Molnar je u svom petnaestminutnom nastupu izveo performans aludirajući na spašavanje židovske djece tijekom Holokausta. O tom renomiranom umjetniku tiskane su knjige, a priredio je i 60-ak likovnih izložbi. Njegovu izložbu “O prvom i drugom” potpomoglo je Ministarstvo kulture i Grad Koprivnica. Iako je u performansima sudjelovao mali broj posjetitelja, stavljanje sinagoge u fokus kulturnih projekata podiže razinu savjesti i svijesti Koprivničanaca. Daj Bože ovakvih zbivanja svaki dan. Možda se nešto pokrene. Možda...

ŽIVOTNI PUT BORISA BRAUNA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

FOTOGRAFIJA: ŽIVOTNI PUT BORISA BRAUNA

Jedna obitelj može ostaviti itekakvog traga u povijesti nekog mjesta. Svojim aktivnim pomaganjem lokalnih udruga, gospodarskim inicijativama, investicijama jedno mjesto može promijeniti cijelu fizionomiju u samo nekoliko desetljeća. Takvim obiteljima treba odati posebno priznanje. Jedna takva obitelj bila je obitelj Braun u malom podravskom gradiću Đurđevcu. Posjedovali su paromlin, ulagali u uljarstvo, elektrifikaciju, rudarstvo, zlatarstvo. Poznate Đurđevačke peske započeli su kultivirati upravo Braunovi. Njihov se utjecaj prelio van đurđevačkog kotara pa su obiteljski udjeli podignuli i poznatu tvornicu “Podravka” u Koprivnici. Obitelj Braun svakako je postala dio lokalne povijesti. No, kad Grad Đurđevac podrži snimanje filma o jednom svom sugrađanu, to je onda zaista veliki čovjek. Taj je čovjek Boris Braun. Rođen je 1920. godine u Đurđevcu. O pozna-

tom Podravcu, članu Židovske općine Zagreb, umirovljenom sveučilišnom profesoru i svjedoku Holokausta snimljen je dokumentarni film “Životni put Borisa Brauna”.

Projekt đurđevačkog muzeja podržali su Ministarstvo kulture, Koprivničko-križevačka županija i Grad Đurđevac. Film je podijeljen u dva dijela: prvi tumači obiteljsku povijest koja je neizbježno isprepletena s prošlošću Đurđevca, a drugi dio se odnosi na tragediju koja se zbila tokom Holokausta. Projekcija započinje starim razglednicama Gjugjevca, kako se nekad pisalo ime tog grada. Emanuel Braun je 1885. podigao paromlin u Đurđevcu što je postao glavni dio obiteljskog biznisa. Na obiteljskom posjedu često puta su organizirali lov u kojem su sudjelovali poznati tadašnji političari poput bana Ivana Šubašića, zagrebačkog gradonačelnika Mate Starčevića i Ivice Frkovića, kasnijeg ministra šuma u vladi NDH.

Drugi svjetski rat započeo je nenadano, Nijemci su u Podravinu ušli preko Koprivnice i Virovitice. Ubrzo su uslijedila prva hapšenja poznatijih Židova, obveza nošenja žutih znakova, iščekivanja i neizvjesnost. “Mi smo čekali kao i svi ostali. Godine 1942. iz Đurđevca su odvedeni svi Židovi. Mi smo jedini ostali. Kad se naš knjigovođa došao oprostiti od nas, ja sam se osjećao bijedno. Jedne je noći k nama došlo 4–5 osoba i započeli su pretragu. Našli su nekakve prazne čahure iz kojih sam ja već prije uzeo barut, no oni su ih uzeli kao dokaz, uhapsili nas i odveli u Zagreb. Prebačeni smo na Savsku cestu. U svibnju 1943.

poredali su nas u kolonu i vagonima prebacili u Auschwitz. U konvoju od 10–11 vagona bilo je oko 1000 osoba, stotinjak u svakom. Od tih tisuću ljudi, 960 ih je odmah ubijeno u plinskim komorama. Ostali su umirali tokom sljedećih mjeseci. Logor Auschwitz bio je grozan”, prisjeća se Boris Braun. Iz Auschwitz-a u Jaworzno, a onda u Gross-Rosen. Boris Braun jedini je od svoje obitelji preživio logore smrti. Ni Buchenwald, u kojem se našao na kraju rata, nije bio bolji. Tamo je smješten s komunistima. Zadnji dani rata bili su strašnih prizora: dupkom pun logor, leševi po cestama, glad, prisjetio se Boris najgorih trenutaka života. To iskustvo nikad nije zaboravio, štoviše ispričao ju je više od stotinu puta — članovima obitelji, prijateljima. Svoje svjedočanstvo redovito je iznosio i učenicima osnovnih i srednjih škola.

Oči gospodina Brauna govore sve. U tim toplim ljudskim očima nećete vidjeti potrebu za revanšizmom, mržnjom. U tim očima vidite kako je jedna divna mladost odjednom nestala i pretvorila se u zlo. Snimanje je bilo odlično, jer je Boris izvrstan sugovornik. Film je u Đurđevcu i Koprivnici predstavila Edita Janković Hapavel, kustosica Muzeja i autorica ovog velikog projekta. O filmu i gospodinu Braunu govorili su i Mario Braun, Borisov sin, Dražen Ernečić, kustos koprivničkog muzeja, Sanja Švarc Janjanin, predsjednica Židovske općine Koprivnica, Žarko Nikin, snimatelj i montažer. Film se može preporučiti svim školama da ga prikažu u sklopu nastave o povijesti.

ŽIDOVSKO VJENČANJE — TRADICIJA, PRAKSA I ZAKONSKA DIMENZIJA

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN U RH

POVIJESNA POZADINA

Odmah nakon stvaranja čovjeka Tora stihom “za čovjeka nije dobro da je sam” (Post.: 2:18) naglašava da je na čovjeka oduvijek gledala kao društveno biće, preferirajući partnerstvo, a ne samoću. Židovstvo ne govori o ravnopravnosti spolova današnjim terminima, nego i muškarca i ženu, svakog posebno, smatra za pola osobe što je prikazano u Tori stihom “i biće dvoje jedno tijelo” (Post.: 2:24). Iako židovska tradicija kaže da su roditelji dužni naći bračnog partnera svojoj djeci, Tora ističe romantičnu priču o ljubavi Jakova i Rahele “Jakov je volio Rahelu” i “tako je Jakov sedam godina radio za Rahelu i to vrijeme mu je izgledalo kao nekoliko dana zbog njegove ljubavi prema njoj” (Post.: 29:18–20). Židovska tradicija uvijek ističe važnost međusobne ljubavi i poštovanja među partnerima, te kaže da muž mora voljeti svoju ženu kao samog sebe, a poštivati je više od sebe. Osim obaveze roditelja da svojoj djeci nađu partnera, Talmud navodi da roditelji imaju obavezu svoju djecu naučiti čitati i pisati, kao i dati im profesiju, te ih naučiti plivati.

Danas nam koncept da roditelji nalaže bračnog partnera svojoj djeci možda izgleda jako čudno, ali židovstvo smatra

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKO VJENČANJE TRADICIJA, PRAKSA I ZAKONSKA DIMENZIJA

da su roditelji ti koji najbolje poznaju svoje dijete, znaju što je najbolje za njega i da će uložiti svu svoju ljubav bez obzira na napor da bi im dijete bilo sretno. Zato je i danas dio ultraortodoksnih Židova, posebno hasidske grupe, zadržao taj običaj. U nekim zajednicama je u manjem obimu ostao i običaj dogovo-

renog braka, posebno među rabinskim obiteljima. Ali želim naglasiti da se pri tom mladenci moraju vidjeti i upoznati prije zaruka i mladence, posebno djevojku, nitko, pa ni njezini roditelji, ne mogu i ne smiju prisiliti da se vjenčaju protiv svoje volje. Inače u ortodoksnom svijetu postoji koncept upoznavanja i

dogovaranja prvog susreta preko posrednika, čak iako se mladi poznaju od ranije. Koncept se zove šiduh, a posrednik šadhan (šadhanit). To su profesionalci koji su za svoj trud plaćeni. Ali preslika tog koncepta općenito postoji u židovskom svijetu, kako religioznom tako i sekularnom, tako da netko, čak i posve nepoznat osobi, ako čuje da je osoba samac, odmah mu traži partnera za brak i običaj je tu osobu nagraditi (ili novčano ili joj kupiti poklon) ako se ta veza ostvari i oni se vjenčaju.

ZAKONSKA POZADINA

Svi znamo možda najpoznatiji stih u Tori "i reče im B-g, rađajte se i množite se" (Post.: 1:28). I rabini postavljaju pitanje: tko mora ispuniti ovu prvu B-žju zapovijed datu čovječanstvu: muškarac, žena ili oboje? I daju najneočekivaniji odgovor: muškarac ima obavezu oženiti se i imati djecu, barem dvoje raznog spola. Prema židovstvu, žena se ne mora udati i ne mora imati djecu i zato ne postoji pojam "stara cura". Tu možda leži odgovor da je u većini židovskih obitelji postojala teta, koja se nikad nije udavala i koja je čuvala sestrinu djecu. Dajući objašnjenje zašto prema židovstvu žena ne mora imati djecu, rabini nam također ističu važan princip. Oni kažu da je svaka trudnoća opasnost po majčin život a u židovstvo postoji važan princip, a to je da B-g ne može zapovijediti nekome da stavi svoj život u opasnost izvršavajući Njegovu zapovijed (micvu), jer u Tori piše da nam je On dao zapovijedi da živimo u njima, a ne da umremo zbog njih. Tako spašavanje života odguruje u stranu i najstrože propise Šabata i zato u židovstvu ne postoji koncept mučenika, blaženih, svetaca, a ni šehida, što je važno naglasiti u današnjem svijetlu svjetskih događanja. Kako žena udajom pomaže muškarcu da izvrši B-žju zapovijed

o imanju djece, sve stvari i obaveze u braku su na muškarcu. Žena u teoriji nema nikakvu obavezu u braku. Praksa poznaje i drugačije slučajeve, ovisno iz koje zemlje dolazi pojedina židovska zajednica, ali to je protivno židovskom zakonu. Uvijek moramo imati na umu da je svaka zajednica primitivna koliko su muškarci u toj zajednici primitivni. Sve suprugove obaveze su definirane u ketubi (ženidbenom ugovoru), koji muškarac potpisuje prije čina vjenčanja. Suprug čak ima obavezu i seksualno zadovoljiti ženu. To se zove "micva ona" ("ona" na hebrejskom znači užitak). Vidimo da brak i seksualni odnosi u židovstvu nisu vezani samo uz imanje djece. Zbog muškarčeve obaveze da ima djecu, židovski zakon kaže da on "stiče ženu", a ne da žena "stiče muža" i zato muškarac na židovskom vjenčanju "stiče ženu" dajući joj prsten, dok žena muškarcu ne smije dati prsten, jer bi to poništilo sam čin vjenčanja. Ona mu može, ali ne mora dati prsten kasnije. Želio bih naglasiti da nošenje vjenčanog prstena nije židovski običaj. Nemamo zapisa kako je nekad izgledalo židovsko vjenčanje. Rambam (12.st) navodi da se prema Tori sam čin vjenčanja može obaviti na sljedeća tri načina: seksualnim činom, ugovorom (ne radi se o ketubi) ili davanjem nekog predmeta (danas prstenom) određene minimalne vrijednosti u prisustvu dva svjedoka. U cilju zakonske regularizacije i pojednostavnjenja stvari, talmudski mudraci su još prije više od 2000 godina oblikovali ceremoniju vjenčanja kakvu imamo i danas, a koja uključuje davanje prstena i uređenje novčanog sporazuma (ketuba). Sama ceremonija se počela održavati najčešće na otvorenom ispod baldahina (hupa) ili molitvenog šala (talita). Hupa simbolizira dom kojeg mladenci zajednički grade. Tehnički židovska ženidbena ceremonija dijeli se na dva

odvojena dijela. Prvi se zove kidušin (posvećenje) ili erusin (zaruke), a drugi dio se zove nisuin (vjenčanje, brak). Za vrijeme kidušina mladoženja (hatan) prstenom posvećuje mladu (kala) i time ona postaje zabranjena svim drugim muškarcima. Činom kidušina mladenci dobivaju status vjenčanih, iako su tek napravili prvi korak i zaručili se, ali ako bi htjeli prekinuti zaruke morali bi uraditi kompletan vjerski razvod (get). Druga završna faza je sam čin vjenčanja, koji omogućava mladencima da počnu živjeti zajedno. Sama ceremonija vjenčanja naziva se hatuna, na jidišu ha'sna, ili popularnije hupa, po baldahinu pod kojim se odvija sam čin vjenčanja.

Do Srednjeg vijeka ova dva dijela vjenčanja su činila dvije kompletno odvojene ceremonije, te se nakon zaruka, mlada vraćala svojoj kući s obavezom pripremanja miraza, dok je mladoženja imao obavezu pripremiti i osigurati buduće mjesto stanovanja. Njihova odvojenost je mogla biti i do godinu dana. Tada bi se obavio sam čin vjenčanja. Od Srednjeg vijeka, pa i danas, ove dvije ceremonije su spojene u jednu koja se obavi u istom danu. Da bi simbolično naznačili razliku među njima danas imamo običaj nakon kidušina (davanja prstena) napraviti stanku u kojoj čitamo ženidbeni ugovor (ketuba) ili na originalu na aramejskom ili u prijevodu.

RAZNI OBIČAJI PRIJE VJENČANJA

Za potrebe ovog teksta neću pisati o svim stvarima, uključujući birokratske formalnosti, koje treba obaviti prije samog vjenčanja. Razne židovske zajednice imaju i razne običaje u danima prije samog vjenčanja. Aškenazi imaju običaj da obitelji mladih rade zaručničku zabavu na kojoj se upoznaju obje strane, ali se i potpisuje ugovor u kojem se preciziraju financijske obaveze obje strane (a koje nisu obuhvaćene u ketubi) s naglaskom

na podjelu imovine u slučaju razvoda. Taj dokument se zove t'naim. Za razliku od ketube, koja je obavezna i koju potpisuje samo mladoženja, t'naim nije obavezan za održavanje vjenčanja i potpisuju ga obje strane. Nakon njegovog potpisivanja, običaj je da majke mladenaca za njihovu sreću zajednički razbiju tanjur. Mizrahi zajednice (iz arapskih zemalja) imaju običaj održati zaručnicu tzv. hena zabavu. Zabava se održava u kući mladenke gdje se uz pjesmu, ples i probrane delicije okupe gosti i rodbina, uključujući mladoženju i njegovu obitelj. Par sjedi obučen u tradicionalnu odjeću noseći teški nakit. Centralni događaj je bojanje dlana mlade henom. Neki imaju običaj obojati dlan i mladoženji, kao i ostalim gostima. Običaj bojanja dlana henom je nastao kao zaštita od uroka (ain hara). Aškenazi Šabat prije vjenčanja nazivaju Šabat hatan (Šabat mladoženje). Običaj je nastao prije 2000 godina još u vrijeme postojanja Hrama u Jeruzalemu, kada bi mladoženje običavale prolaziti kroz Vrata mladoženja uz klicanje ljudi. Danas je običaj da se mladoženja poziva na čitanje Tore, obično kao zadnji (maftir) i čita i iz Tore i haftaru (proroke). Nakon završetka čitanja običaj je da ga zaspu bombonima i slatkišima i tako mu simbolično zažele slatki život u braku. Kod Aškenaza je također raširen običaj da se mladoženja i mlada ne vide nekoliko dana prije samog vjenčanja, kao i da na sam dan vjenčanja poste, jer je dan vjenčanja njihov osobni Jom Kipur. Večer prije vjenčanja, nakon mraka, mlada odlazi u mikve (ritualno kupalište) da se ritualno i duhovno pročisti. Neki imaju običaj i da mladoženja također ode u mikve. Odlazak u mikve, kao i odjeća bijele boje simboliziraju čistoću, pokajanje i novi početak.

CEREMONIJA VJENČANJA

1. Potpisivanje ketube (ženidbenog ugovora)

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKO VJENČANJE TRADICIJA, PRAKSA I ZAKONSKA DIMENZIJA — KETUBA

Prva faza same ceremonije je potpisivanje ketuba. Ketuba se ne smije miješati s predbračnim ugovorom. Potpisivanje traje oko pola sata. Ketuba detaljno navodi sve mladoženjine obaveze u braku. Uz mladoženju ketubu potpisuju i dvojica svjedoka, koji ne smiju biti u

rodbinskim vezama s mladencima. Prije samog potpisivanja rabin daje mladoženji maramicu, koju on primi desnom rukom, podigne je u zrak i vrati rabinu. Tim simboličnim potezom, zvanim kinjan sudar (ticanje putem maramice) mladoženja je prihvatio sve obaveze

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKO VJENČANJE TRADICIJA, PRAKSA I ZAKONSKA DIMENZIJA

navedene u ketubi. Mlada istovremeno sjedi na prekrasno ukrašenoj stolici (mladenkinom prijestolju) okružena rodbinom i prima goste.

2. Pokrivanje mlade (bedeken)

Prije ceremonije Aškenazi imaju običaj pokriti lice mlade velom i pri tom se obično govore riječi Rebeke (Post.: 24:60) kao molitvu za dobrobit mlade. Na jidišu se čin spuštanja vela naziva bedeken. Postoji nekoliko razloga za pokrivanje lica velom. Jedan je da je Rebeka prekrila svoje lice velom kad je prvi put vidjela Isaka. Drugi je kada je Lavan prevario Jakova i umjesto ljubljene Rahele mu podmetnuo stariju sestru Leu, čije je lice bilo pokriveno velom pa je zato Jakov nije prepoznao. Oba razloga nalazimo u Tori. Nije uobičajeno da se mladi kreću sami, nego su ispraćeni roditeljima i prijateljima, jer se na dan svog vjenčanja moraju osjećati kao kralj i kraljica. Mladoženja, praćen

ocem i ostalim muškim gostima, odlazi u prostor gdje mlada sjedi na prijestolju okružena majkama, rodbinom i ostalim ženama. Nakon provjere, mladoženja spušta veo na lice mlade i zatim praćen očevima odlazi pod hupu da pripremi “kuću” za dolazak mlade. I očevi koji prate mladoženju svaki s jedne strane, kao i majke koje prate mladu u rukama nose upaljene lampione (svijeće) kao simbol radosti koju žele za mladi par. Praćenje mladih se na jidišu naziva unterfirers. Sefardi i Mizrahi Židovi nemaju ovaj običaj da mladoženja prilazi mladoj i spušta joj veo na lice.

3. Hupa

Hupa (baldahin) je četverouglata tkanina pričvršćena na 4 stupa i čitava konstrukcija stoji na povišenom podiju i sve zajedno simbolizira novi dom koji mladi par upravo osniva. Aškenazi imaju običaj uvijek postaviti hupu pod vedrim nebom i tako simbolizirajući B-žji bla-

goslov Abrahamu da će imati potomaka kao zvijezda na nebu s istim željama i za mladence. Praćen očevima mladoženja dolazi pod hupu i čeka da mu dovedu mladu. To je za njega trenutak posebne duhovnosti i on se posvećuje čitanju molitvi i psalmima. Da naglasi čistoću i duhovnost on je obučen u bijelo. Ona dolazi praćena majkama i svim gostima, uz posebne melodije koje svi poluglasno pjevaju i tako svemu daju dodatni svečarski ton.

4. Kruženje mlade

Aškenazi imaju običaj da mlada, kada dođe pod hupu, počne kružiti oko mladoženje. Dok on i dalje u sebi čita psalme, mlada, praćena majkama koje u rukama čitavo vrijeme nose upaljene svijeće, tri do sedam puta kruži oko njega. Ti krugovi simboliziraju rastuću povezanost među njima i nadu u spaseenje koju donosi prorok Jeremija u svojim stihovima “I žena će okružiti muškarca”.

Sedam krugova također predstavlja sedam načina koje donosi prorok Hošea na koje je narod Izraela vezan s B-gom. Tri kruga predstavlja tri osnovne vrijednosti koje bi trebale krasiti svaki brak, a to su: pravednost, dobrota i ljubav (milosrđe, dobra djela). Nakon završetka kruženja, mlada staje mladoženji s desne strane. Sefardi nemaju običaj kruženja mlade oko mladoženje.

5. Kidušin/ Erusin (posvećenje/zaruke)

U prvom dijelu ceremonije vjenčanja koja se zove kidušin, mladenci se posvećuju jedan drugome. Rabin govori dva blagoslova koja su definirana u Talmudu, prvi nad vinom i drugi koji govori o zarukama. Nakon što mladenci otpiju malo vina, mladoženja dajući mladoj prsten izvodi čin posvećenja. S obzirom da mladu tretiramo kao kraljicu, ona ne uzima pehar s vinom, nego joj nje-na majka podiže veo s lica i daje joj da otpije gutljaj vina. Za sva posvećenja upotrebljavamo crno vino, iako neki za vjenčanje koriste i bijelo u slučaju da koja kap padne na vjenčanicu.

Mladoženja uzima prsten (najjednostavniji ženidbeni prsten), izgovara riječi posvećenja ("prema zakonu Mojsija i Izrael s ovim prstenom si posvećena meni") i prsten stavlja mladoj na kažiprst. Prsten se stavlja na kažiprst, jer ga tu svi najbolje mogu vidjeti, a posebno dva svjedoka koji nakon što vide čin stavljanja prstena moraju prema židovskom zakonu to glasno i potvrditi riječima "posvećena je" i time su zaruke obavljene.

U mnogim aškenaskim zajednicama muškarac talit (moliveni šal) počinje nositi tek od vjenčanja, a ne od svoje Bar Micve. U nekim zajednicama običaj je da otac mladenke ili sama mladenka poklone mladoženji talit uoči vjenčanja kao poklon ili dio miraza. Najčešći običaj je da mladenka ispod hupe poklanja talit svom budućem suprugu kao

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKO VJENČANJE TRADICIJA, PRAKSA I ZAKONSKA DIMENZIJA

izraz svoje podrške, a on ga zatim raširi iznad njih dvoje oblikujući tako manju hupu unutar već postojeće i na taj način iskazujući simbolično prihvaćanje svih svojih obaveza u vezi buduće obitelji.

6. Čitanje ketube (ženidbenog ugovora)

Davanjem prstena završen je prvi dio ceremonije, a zatim rabin ili najčešće neki istaknuti gost, kojem mladenci žele iskazati posebnu čast, čita ketubu. Ketuba se može pročitati u originalu na aramejskom ili u prijevodu. Nakon završetka čitanja, čitač ketubu daje mladoženji, koji je daje mladoj, a ova svojoj majci.

7. Nisuin (vjenčanje)

Ceremonija vjenčanja završava čitanjem sedam blagoslova (ševa brahot). Te blagoslove može izgovoriti ili rabin ili gosti kojima mladenci žele iskazati posebnu čast. Za vrijeme blagoslova dotični drži čašu vina. Svi prisutni prate blagoslove i često ih upotpunjavaju svojim pjevanjem. Blagoslovi govore o stvaranju svijeta, o stvaranju čovjeka,

ljubavi za mladence, praveći analogiju između B-žjeg stvaranja svijeta i stvaranja novog židovskog doma. Nakon blagoslova par ispija čašu vina.

8. Lomljenje čaše

Prema tradiciji, ceremoniju vjenčanja završavamo mladoženjenim razbijanjem čaše. Čašu pažljivo zamotanu da bi se izbjegle ozljede stavimo ispred mladoženje da bi je on jednim udarcem razbio. Prije razbijanja on govori 137. psalam "o Jeruzaleme ako te ikad zaboravim, neka mi se desna ruka osuši, neka mi se jezik zalijepi za nepce...". Tada svi počnu vikati "Mazal Tov" (sretno) i počinje slavlje. Izvor ovog običaja nam nije poznat, iako su rabini dali brojna objašnjenja. Glavni razlog je da se nikad ne prepustimo neobuzdanoj radosti, već uvijek moramo biti umjereni. Drugo objašnjenje je da moramo imati podsjetnik da iako danas gradimo novi dom, naše slavlje ne može biti potpuno, jer svijet je u raspadu i još je pun zla. Prema židovskoj tradiciji, spoj radosti

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKO VJENČANJE TRADICIJA, PRAKSA I ZAKONSKA DIMENZIJA — LOMLJENJE ČAŠA

i sjećanja daje balans svijetu. U nekim zajednicama razbijanje čaše rade prije čitanja ketube.

9. Jihud (izdvojenost)

Nakon završetka ceremonije tek vjenčani par se odvodi u privatnu sobu da prvi put budu zajedno. Tada se prvi put mogu prepustiti intimnosti, prvi put se smiju dodirnuti i poljubiti. S obzirom da su cijeli dan postili, u sobi ih obično čeka i hrana. Nakon što su proveli sami nekoliko minuta, par se vraća gostima i tada započinje zabava. Jihud (dolazi od riječi ehad što znači jedan) simbolizira dom kojem je mladi par upravo udario temelje. Sefardi nemaju ovaj običaj.

10. Svadbena zabava

Formalna ceremoniju obično slijedi zabava koja uključuje jelo, govore, pjesmu i

ples. Tu bih želio naglasiti da je apsolutno zabranjeno napiti se na vjenčanju, jer svi prisutni su došli zabaviti mladence, a ne zbog svoje zabave. Plešu se posebni plesovi, ali sve u cilju zabave mladenaca i iskazivanju poštovanja prema njima i njihovim obiteljima. Tako Aškenazi imaju svoje tradicionalne plesove: krenzel — majka mlade je okrunjena krunom od cvijeća dok njena kćer pleše oko nje — mizinke — ples za roditelje ili mladoženje ili mlade kada žene zadnje dijete — hora — bliskoistočni ples, pleše se kao kolo — gladdening — uveljavljanje mlade u kojem gosti plešu oko mlade pri čemu mogu upotrebljavati razne predmete s ciljem glupiranja, nose mladence na stolicama — micva tanz — ples prilikom kojeg su članovi obitelji i počasni gosti pozvani da plešu ispred mlade ili s mladom (u slučaju oca

ili djeda) držeći se za gartel (pojas) i zatim plešući s mladoženjom i na kraju mladoženja pleše s mladom (napomena, tokom plesa nitko se ne dodiruje, nego se eventualno koristi marama). Osjećaje prema mladencima, njihovim obiteljima, zajednici, židovskom narodu, Tori i Židovstvu općenito iskazane kroz zabavu nakon vjenčanja je nemoguće opisati, to se treba osjetiti.

DOGAĐAJI NAKON VJENČANJA

Tjedan nakon vjenčanja u potpunosti je posvećen mladom paru i običaj je da ljudi u njihovu čast organiziraju posebne zabave i gozbe i pri tom im ponovo govore sedam blagoslova koji se govore iznad dvije čaše vina koje se zajedno uliju u treću kao simbol stvaranja novog života.

BRAK U STAROM IZRAELU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Brak je u drevnom Izraelu bio u velikoj mjeri drugačiji od braka kakvog danas poznajemo. Iako puno toga ne znamo, biblijski tekstovi u kojima se spominje brak govore nam da stari bračni običaji nemaju puno toga zajedničkoga s modernim zapadnjačkim društvima.

U biblijsko doba brakovi su se sklapali u ranoj dobi a supružnici su najčešće bili iz najužeg kruga klana ili obitelji. Sklapanje braka izvan tog uskog kruga nije bilo poželjno, jer bi to značilo da u brak — a samim time i u zajednicu — ulaze strani običaji i vjerovanja. U drevna vremena brak nije bio zajednica između muškarca i žene, već između dviju obitelji.

Bilo je uobičajeno da otac dogovara brak. Djevojku su savjetovali i pitali za mišljenje, ali njezin pristanak (unatoč židovskim propisima) često je bio samo formalnost. U to doba otac je bio više zabrinut brakom svojih sinova nego kćeri, jer udaja kćeri nije uključivala i financijske obaveze. Otac je za ruku svoje kćeri dobio dar odnosno miraz, a sam je to isto morao dati za vjenčanje svoga sina.

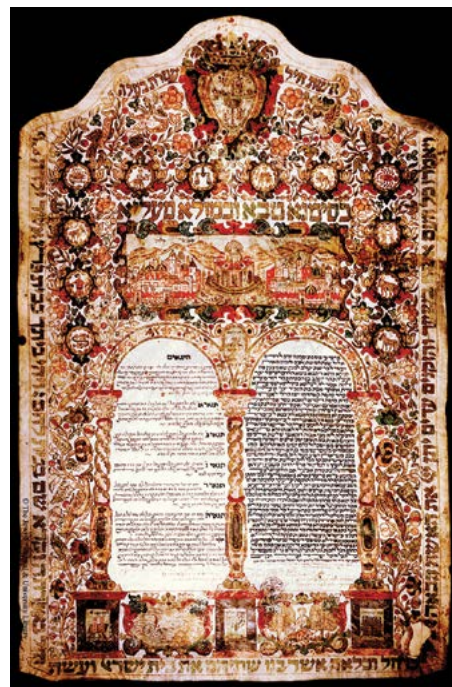
Taj dar se zvao “mohar”, a mladoženja je svojoj mladoj uz to davao i dar koji se nazivao “matan”. Mohar nije uvijek bio u novčanom obliku, ponekad se davao u nekom drugom obliku, a mogao se i odraditi. Novopečeni suprug obično nije odmah počeo graditi novi dom za svoju obitelj, već je sa svojom suprugom živio u kući svoga oca. Obitelj mladoženje bila je tako na dobitku, jer je dobila još jedan par ruku za rad. I upravo zbog toga je otac mladoženje davao dar/miraz ocu

mladenke, kako bi mu na taj način nadoknadio gubitak jednog para ruku.

Bogati otac ponekad je svojoj kćeri poklonio i polje ili neku drugu imovinu te ju tako osigurao.

U Bibliji se ne spominje pisani ugovor o braku, ali se govori o plaćanju mohara i davanju darova. Ipak, u knjizi Ponovljeni zakon posebice se ističe da je muškarac kojem se nije sviđala njegova supruga “mogao napisati sporazum o rastavi i dati joj ga u ruke”.

Institucija mohara je u kasnobiblijsko i postbiblijsko doba bila potpuno promijenjena. Od iznosa koji se plaćao za mladenku, on je postao iznos koji je suprug plaćao u slučaju razvoda ili koji su njegovi nasljednici plaćali u slučaju njegove smrti. Ta promjena je bila direktan rezultat promjena materijalnih uvjeta života. U jednostavnim uvjetima ranih biblijskih dana, svi sinovi i kćeri vjenčali su se mladi i nitko nije ostajao sam. Situacija se ipak s vremenom mijenjala što vidimo u mudroj knjizi Ben-Sire, napisano ne puno prije Makabejskog ustanka. Čini se da su muškarci zbog materijalne situacije često odlučivali ostati sami a nije bilo ni neuobičajeno da su žene uzdržavale muževe nakon braka. Pod tim uvjetima stara institucija mohara više nije imala svoje mjesto. Očevi više nisu očekivali materijalni dobitak od udaje svoje kćeri. Upravo suprotno, očevi su često davali bogate miraze kako bi tako svojim kćerkama osigurali brak. Posljednji korak u reformi institucije mohara napravio je Simeon ben Shetach, vođa Farizejaca,

FOTOGRAFIJA: BRAK U STAROM IZRAELU

koji su bili vladajuća stranka u državi tijekom vladavine makabejske kraljice Salome Aleksandre. On je izjavio da je mohar, koji je iznosio obično 200 srebrnih dinara za djevojku, i 100 srebrnih dinara za udovicu, trebao jednostavno biti napisan u ketubi te da je taj iznos trebao biti isplaćen supruzi u slučaju rastave ili u trenutku kada postaje udovica. Ova reforma ispunjavala je dva bitna ljudska cilja. Ona je olakšala brak i otežala razvod. Muškarac nije trebao imati 200 dinara u gotovini da bi se oženio djevojkom, ali trebao je imati taj iznos ako se želio rastaviti od nje. Ketuba tako štiti ženu od jednostranog razvoda.

Sve do Srednjeg vijeka, brak se sastojao od dvije ceremonije koje su bile obilježene s dvije proslave. Prvo su bile zaruke (erusin) a kasnije vjenčanje (nisuin). Zarukama je žena bila službeno udana, ali je i dalje ostajala u kući svoga oca. Nije se međutim mogla udati za nekog drugog osim ako nije pokrenuta rastava od zaručnika. Vjenčanje je bila svečana ceremonija koja je označavala odlazak udane žene iz kuće svog oca u kuću svog supruga a to je bio i znak da će brak biti prvi puta konzumiran.

Djevojke su u trenutku stupanja u brak morale biti djevice, a u slučaju da se ustanovilo da nisu, mogle su biti osuđene na smrt. Muškarcima je bilo dopušteno imati više žena. Također iz biblijskih tekstova se daje naslutiti da su muškarci, za razliku od žena, imali veću kontrolu i izbor u odabiru svoje partnerice. Tako, na primjer, Samson sam bira svoju suprugu iako se njegovi roditelji ne slažu s njegovim izborom. Iako su iza većine brakova stajali gospodarski ili socijalni razlozi a ne romantika, u nekim biblijskim tekstovima, poput Pjesme

nad pjesmama, vidimo da su strast i ljubav postojali i u drevnom Izraelu.

Ukratko možemo zaključiti da se svi biblijski tekstovi ne slažu oko raznih pitanja u vezi braka, a to daje naslutiti da su različite izraelitske zajednice i autori tekstova imali različita stajališta u vezi braka, te da je opće stajalište napredovalo s vremenom. Iako su nam neka biblijska stajališta danas vrlo čudna, kada čitamo romantičnu Pjesmu nad pjesmama jasno nam je da se neke stvari — poput ljubavi — nisu promijenile.

VJENČANJE NA BRDU HRAMA

PIŠE: F. C.

Mladi neimenovani židovski par ušao u nedavno u povijest, jer su — prema navodima Instituta Hrama — stupili u brak na Brdu Hramu, najsvetijem mjestu judaizma. Prema Institutu, oni su tek drugi par u dvije tisuće godina koji su se oženili na tom povijesnom mjestu. Institut tvrdi da je prva ceremonija vjenčanja održana prije uništenja Drugog hrama, ali za tu tvrdnju nemaju dokaza.

“Nakon što je detaljno proučio sve što je bilo potrebno vezano uz vjenčanje i nakon savjetovanja s drugim rabinima, naš direktor rabin Chaim Richman je sa zadovoljstvom pristao sam obaviti vjenčanje”, kaže se u priopćenju te dodaje da se par sastao s Richmanom u njegovom uredu u Starom gradu, gdje je održano službeno posvećenje vina prije ceremonije vjenčanja.

“Dva svjedoka su zatim dočekala par na ulazu na Brdo Hrama. Oni su morali čuti mladoženjinu bračnu zakletvu i vidjeti da je stavio prsten na mladenkinu ruku”, dodaje se. Budući da je otvorena židovska molitva na Brdu Hrama strogo zabranjena, svi sudionici ovog neobičnog vjenčanja dobili su uputstva da se bračni zavjeti moraju izmijeniti “bez privlačne pažnje izraelskih policajaca i muslimanskih čuvara koji uvijek prate skupine židovskih vjernika na Brdu Hrama”.

Vjenčanje je navodno prošlo bez ikakvih problema. Rabin Richman mladom je paru dao nijemi znak glavom, a svjedoci su se približili mladoženji, koji je, s prstenom u ruci, tiho izgovorio bračni zavjet. Stavljenja prstena na ruku mladenke i izgovaranje zavjeta obvezujući su dijelovi ceremonije židovskog vjen-

čanja a par se nakon toga smatra službeno vjenčanim.

Prema Institutu, čitava ceremonija je snimljena, ali na zahtjev bračnog para objavljene su samo dvije fotografije na kojima se ne vide njihova lica.

Izraelski političari osudili su ovaj čin smatrajući da bi on mogao izazvati novi val nasilja i ugroziti krhki status quo dogovora oko Brda Hrama. Prema dogovoru između izraelske vlade i islamskih vlasti koje upravljaju Brdom Hrama, Židovi smiju dolaziti na Brdo Hrama ali ne smiju se tamo moliti. Židove koji krše taj dogovor, često uhićuje policija. Brdo Hrama sveto je mjesto i judaizma i islama.

KETUBA

— UGOVOR O BRAKU KOJI ŠTITI ŽENU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Brak je u drevnom Izraelu bio u velikoj mjeri drugačiji od braka kakvog danas poznajemo. Iako puno toga ne znamo, biblijski tekstovi u kojima se spominje brak govore nam da stari bračni običaji nemaju puno toga zajedničkoga s modernim zapadnjačkim društvima.

U biblijsko doba brakovi su se sklapali u ranoj dobi a supružnici su najčešće bili iz najužeg kruga klana ili obitelji. Sklapanje braka izvan tog uskog kruga nije bilo poželjno, jer bi to značilo da u brak — a samim time i u zajednicu — ulaze strani običaji i vjerovanja. U drevna vremena brak nije bio zajednica između muškarca i žene, već između dviju obitelji.

Bilo je uobičajeno da otac dogovara brak. Djevojku su savjetovali i pitali za mišljenje, ali njezin pristanak (unatoč židovskim propisima) često je bio samo formalnost. U to doba otac je bio više zabrinut brakom svojih sinova nego kćeri, jer udaja kćeri nije uključivala i financijske obaveze. Otac je za ruku svoje kćeri dobio dar odnosno miraz, a sam je to isto morao dati za vjenčanje svoga sina.

Taj dar se zvao “mohar”, a mladoženja je svojoj mladoj uz to davao i dar koji se nazivao “matan”. Mohar nije uvijek bio u novčanom obliku, ponekad se davao u nekom drugom obliku, a mogao se i odraditi. Novopečeni suprug obično nije

FOTOGRAFIJA: KETUBA UGOVOR O BRAKU KOJI ŠTITI ŽENU

odmah počeo graditi novi dom za svoju obitelj, već je sa svojom suprugom živio u kući svoga oca. Obitelj mladoženje bila je tako na dobitku, jer je dobila još jedan

par ruku za rad. I upravo zbog toga je otac mladoženje davao dar/miraz ocu mladenke, kako bi mu na taj način nadoknadio gubitak jednog para ruku.

Bogati otac ponekad je svojoj kćeri poklonio i polje ili neku drugu imovinu te ju tako osigurao.

U Bibliji se ne spominje pisani ugovor o braku, ali se govori o plaćanju mohara i davanju darova. Ipak, u knjizi Ponovljeni zakon posebice se ističe da je muškarac kojem se nije sviđala njegova supruga “mogao napisati sporazum o rastavi i dati joj ga u ruke”.

Institucija mohara je u kasnobiblijsko i postbiblijsko doba bila potpuno promijenjena. Od iznosa koji se plaćao za mla-

denku, on je postao iznos koji je suprug plaćao u slučaju razvoda ili koji su njegovi nasljednici plaćali u slučaju njegove smrti. Ta promjena je bila direktan rezultat promjena materijalnih uvjeta života. U jednostavnim uvjetima ranih biblijskih dana, svi sinovi i kćeri vjenčali su se mladi i nitko nije ostajao sam. Situacija se ipak s vremenom mijenjala što vidimo u mudroj knjizi Ben-Sire, napisano ne puno prije Makabejskog ustanka. Čini se da su muškarci zbog materijalne situacije često odlučivali ostati sami a nije bilo

ni neuobičajeno da su žene uzdržavale muževe nakon braka. Pod tim uvjetima stara institucija mohara više nije imala svoje mjesto. Očevi više nisu očekivali materijalni dobitak od udaje svoje kćeri. Upravo suprotno, očevi su često davali bogate miraze kako bi tako svojim kćerkama osigurali brak. Posljednji korak u reformi institucije mohara napravio je Simeon ben Shetach, vođa Farizejaca, koji su bili vladajuća stranka u državi tijekom vladavine makabejske kraljice Salome

VJENČANJE S 25.000 GOSTIJU

PIŠE: J. C.

Ultraortodokсни Židovi često organiziraju velika vjenčanja. Jedno od najvećih održano je 2013. u Izraelu kada je na vjenčanje unuka vođe hasidske dinastije Belz stiglo više od 25.000 gostiju. Hasidska zajednica Belz svoje korijene vuče još iz 14. stoljeća iz poljskog grada Belza. Vjenčanje jednog od potomaka rabina iz Belza, koji se smatraju aristokracijom među ortodoksnim Židovima, uvijek je veliki događaj i prilika da članovi ove zajednice okupe.

Vjenčanje osamnaestogodišnjeg Shaloma Rokeacha i njegove godinu dana starije mladenke Hannah Batye Penet održano je u skladu s tradicijom. Mladoženja je najstariji unuk rabina i očekuje se da će ga rabin imenovati svojim nasljednikom, a mlada pripada jednoj od najuglednijih obitelji zajednice Belz. Na vjenčanje su stigli hasidi iz SAD-a i

FOTOGRAFIJA: VJENČANJE S 25 TISUĆA GOSTIJU

Europe, proslava je trajala sve do zore, a zbog velikog broja gostiju brojne ulice u Jeruzalemu su bile zatvorene. Na vjenčanju je bilo toliko ljudi da su neki s tribina koristili dalekozore kako bi barem tako uspjeli vidjeti mladence.

Na ovom “vjenčanju stoljeća” sudjelovalo je nekoliko stotina rabina i njihovih supruga, a za hranu, poslugu i sigurnost brinulo se nekoliko tisuća ljudi. Procje-

njuje se da je vjenčanje stajalo nekoliko milijuna dolara, a novac su donirali donatori hasidskog pokreta diljem svijeta. Prema dostupnim podacima, vjenčanje roditelja mladoženje bilo je još veće. Na tom je vjenčanju održanom 1993. navodno sudjelovalo 30.000 gostiju, koji su pojedeli tri tone krumpira, tonu i pol gelfilte fisha i popili gotovo 150 tisuća litara pića.

MAZEL TOV NA LUDBREŠKI NAČIN

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

FOTOGRAFIJA: MAZEL TOV NA LUDBREŠKI NAČIN — ZLATKO I ZORA NA BRAČNOM PUTOVANJU U CRIKVENICI U LJETO 1925

Gđjica Zora Benedik i g. Zlatko Weinrebe obećaju si da će se oženiti te si zajamčuju međusobnu ljubav i vjernost... Tako glasi prvi stavak Ženidbenog ugovora sastavljenog u svibnju davne 1925. godine, u Križu kod Ivanića. Zora, dvadesetogodišnja djevojka iz ugledne židovske obitelji iz Križa obećala se dvadesetdevetogodišnjem Zlatku, trgovačkom pomoćniku iz Ludbrega.

Ljubav je uistinu potrajala desetljećima, sve do Zlatkove prerane smrti 1967., a Zora je poživjela još četvrt stoljeća nakon svog supruga. No, prije samog vjenčanja sklopljen je ženidbeni ugovor koji kroz 7 stavaka definira prava i posjedovanje nad mirazom i darovima za mladence. Bračni ugovori (ketuba) u prošlosti su se sklapali na zahtjev rabina sa svrhom šticećenja supruge u braku. Sastavljanje ketube obavilo bi se prije obreda vjenčanja. Tu su uloge imali

roditelji i braća mladenaca te šiduh — bračni posrednik, jer je ipak bila riječ o uživanju obiteljskog imetka. Ketube su mogle biti standardiziranog teksta, no na prijedlog obitelji mogao se sastaviti drukčiji ugovor. Najvažnije je bilo da ga prihvate obje “pregovaračke” strane i da se s time slože i mladenci. Postojale su bogato ukrašene ketube, iscrtanih rubova s prekrasnom ornamentikom. Kasnije su odredbe ženibenog ugovora napisane na običan papir koji bi se ovjerio državnim biljegom. Prilikom vjerskog obreda, nakon stavljanja prstenja i pjevanja obrednih napjeva, rabin bi okupljenim svatovima pročitao ketubu. Potom bi ju potpisalo dvoje svjedoka te mladoženja koji se time obavezaio poštivati prava svoje supruge.

Uz ketubu su se prilagali i drugi dokumenti iz ženidbene pogodbe, npr. međusobni darovi mladenaca ili mladin miraz. Aneksom na ugovor, mlada je Zora obeštećena od porodične imovine: od svoje majke Roze i brata Josipa Benedika dobila je na obiteljski dar koji se sastojao od precizno popisano inventara. Oprema za mladenku sastojala se od jedaće i primaće sobe te 24 plahte, 36 jastučnica, 12 stolnjaka, 30 ručnika, 24 košulja, ukupno 224 komada opreme. Cjelokupni je inventar vrijedio tadašnjih 120.000 dinara, a osim toga, mladoženjin brat i majka poklonili su i 100.000 dinara u novcu te svatove. Time se mlada Zora očitovala da se odriče prava na obiteljski imetak. Ženidbeni ugovor nadalje tumači kako će se raspolagati tim mirazom: vlasnica je Zora, a

njen muž Zlatko ima pravo upravljanja mirazom. U slučaju da supruga umre unutar tri godine od sklapanja braka, miraz će pripasti mužu, a pokušstvo i oprema njenim nasljednicima. Nakon tri godine braka svu je tu imovinu mogao naslijediti suprug, odnosno djeca iz tog braka. Pitanje nevjere je isto definirano: u slučaju razvrgavanja braka, sve što je dobila za miraz supruga ima pravo povratiti, ali gubi sva ostala prava. Sve je to zapisano na dvije stranice Ugovora s dodatkom Očitovanja i Inventara. Potpisi svjedoka nalaze se na kraju svakog dokumenta. Cijeli je ugovor ovjeren taksenom markom KSHS od 3 dinara.

Po vjenčanju, mladenci su se preselili u Ludbreg, gdje su Weinrebeovi u središtu mjesta držali trgovinu mješovitom robom i željezaru. Brak Zore i Zlatka potrajao je četrdeset i dvije godine, a okrunjen je dvjema kćerima, Mirom i Stankom. Holokaust i ratni vihor ostavio je traga i na ovoj obitelji. Ostali su bez imovine, velik dio je opljačkan, a trgovinom su gospodarili ustaški povjerenici. Weinrebeovi su otjerani iz Ludbrega još u ljeto 1941., a vratili su se tek nakon oslobođenja. Prošli su pakao zatvora na Savskoj cesti, skrivanja u Crikvenici, logora u Kraljevicu i na Rabu. Od rujna 1943. nalaze se u partizanskim jedinicama na Kordunu. U ratu je stradalo nekoliko članova uže obitelji, i Zorina i Zlatkova majka. Ženidbeni ugovor iz 1925. kao dio svoje obiteljske ostavštine danas čuva Zlatkov unuk Branko iz Ludbrega.

ŽELITE PRONAĆI SRODNU DUŠU? JAVITE SE ŠADHANU...

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kako pronaći pravog partnera za život? To je pitanje koje muči ljudski rod još od davnih dana. Važno pitanje pronalazjenja naše srodne duše, Židovi su godinama povjerali, a veliki je broj onih koji to čine i danas, šadhanu — bračnom posredniku.

Šadhan — osoba koja pronalazi prave partnere za druge osobe — važna je osoba u židovskom životu i židovskoj tradiciji. A to je zanimanje možda i najstarije zanimanje u povijesti, jer prvi šadhan je ustvari bio Bog koji je spojio Adama i Evu. Kasnije Tora spominje Eliezera koji je kao šadhan pokušao pronaći partnericu za Abrahamovog sina Yitzhaka, kojem je doveo Rebeku. Svi religiozni Židovi znaju da Bog određuje naše srodne duše, samo mi to ne znamo i moramo sami krenuti u potragu za njima. Ali kada na tom putu u pronalazanju srodne duše naiđemo na brojne prepreke, tu je šadhan (ili “šadhanit”, ako se radi o ženskoj osobi) koji će nas voditi kroz komplicirani i ponekad težak put potrage, a ta potraga i proces pronalazjenja pravog bračnog partnera, zove se šiduh. Šiduh često počinje preporukom nekog od člana obitelji, prijatelja ili šadhana.

Ako promatramo ulogu šadhana kroz povijest, vidjet ćemo evoluciju u potreba židovskog procesa spajanja osoba u braku. Još davnih dana, šadhanova uloga imala je ključnu važnost u očuvanju

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

izoliranih i malih židovskih zajednica u vremenima pogroma i progona. Šadhani i šadhaniti su često riskirali svoje živote i putovali opasnim putevima i cestama ne bi li došli do udaljenih zajednica i održali ih na životu.

Šadhan je u židovskom sjećanju ostao zapisan i kao važan član židovske zajednice, obično štetla. Šadhan ili šadhanit bili su važni članovi zajednice koji su poznavali svakog stanovnika štetla, morali su imati duboki osobni integritet i morali su znati dobro procjenjivati ljude kako bi im oni mogli povjeriti ozbiljan zadatak spajanja njihovih najmilijih. Židovski bračni posrednik ulazio je u privatne živote svih obitelji, proučavao je njihovu intimu kako bi bio siguran da nema nekih problema

(vjerskih ili zdravstvenih), a osim toga on je često tjerao obitelji da teže višim ciljevima, kako ne bi propustili najbolje moguće veze za svoju djecu. Šadhan se brinuo i za to da obitelj budu na oprezu zbog opasnosti od miješanih brakova i nelegalnih veza, a jedan od njegovih zadataka bilo je i isticanje važnosti obrazovanja.

Bračni posrednik znao je da se najbolje veze sklapaju na temelju kvaliteta akademskog, vjerskog i obiteljskog “pedigrea”. On ili ona morali su se pobrinuti da će budući brak mladih, koji se prije sklapanja braka praktički i ne poznaju, biti čvrst i pouzdan i da će se temeljiti na zajedničkim vrijednostima i vrijednostima zajednice. Šadhan je bio sama srž tradicionalnog obiteljskog židovskog života

u štetlu. Židovski zakon zabranjivao je miješanje među spolovima i uloga židovskog bračnog posrednika bila je ključna.

ŠADHANI U MODERNOM SVIJETU

Iako i danas postoji potreba za židovskim bračnim posrednicima, u modernom svijetu uloga šadhana se često kritizira, posebice zbog toga što šadhani navodno rade veliku razliku među svojim “klijentima”, koji moraju ispunjavati sve moguće uvjete. Ako mogući klijent ima neki nedostatak (tjelesni ili zdravstveni, ili ako ima previše godina) teško će naći šadhana.

Jedan rabin zbog toga je čak napravio “Kodeks odgovornosti šadhana” kako bi tako regulirao način na koji židovski bračni posrednici koriste svoju vrlo moćnu ulogu. U tom se kodeksu, između ostaloga, upozorava na ono što se može pojedincima dogoditi ako ih šadhani gurnu u stranu, na primjer, zbog toga što su presiromašni, prestari ili imaju neku manu. Šadhani moraju imati razumijevanja za “ranjivost klijenta, moraju biti osjetljivi na bilo koje karakteristike osobe koju predstavljaju”. Neki rabini također smatraju da bi šadhani trebali smanjiti broj svoj klijenata kako bi mogli više vremena posvetiti svakoj pojedinoj osobi, a osim toga morali bi shvatiti da oni ne “posjeduju svoje klijente”. Iako je službeno uloga šadhana bila besplatna, roditelji mladoženje i mladenke uvijek su za njegov rad davali naknadu (kratak pogled na internetsku stranicu jedne američke ortodoksne židovske zajednice daje odgovor na ovo pitanje: cijena usluge šadhana danas u SAD-u iznosi od tisuću do dvije tisuće dolara s obje strane. Ako se radi o obiteljima slabijeg imovnog stanja, iznos koji treba platiti bit će 500 dolara).

Danas međutim, živimo u nekim drugim vremenima i ono razdoblje kada su Židovi živjeli u malim štetlima ili u uda-

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

ljenim mjestima, više ne postoji. Danas većina Židova živi u velikim zapadnjačkim gradovima, a vrijednosti modernog društva više ne uključuju potrebu za šadhanima u onoj mjeri u kojoj je to bilo nekada. Društvo je danas egocentričnije, ljudi žele veće i bolje stvari i žele birati ono što želi i to što žele, žele odmah. S obzirom da se priroda društva promijenila, uloga šadhana je postala zahtjevnija. Ako se šadhanu obratite za pomoć u pronalaženju partnera, to bi moglo značiti da niste u stanju sami pronaći srodnu dušu. Međutim, i danas se dio članova židovskih zajednica okreće šadhanima i traži pomoć, jer ono važno se nije promijenilo — potreba za očuvanjem kulture i tradicije.

Šadhani se koriste čak i u onim krugovima koji ne uključuju samo ultra-ortodoksne židovske zajednice. Međutim, moderni šadhani često se pojavljuju i u modernim oblicima — npr. na internetskim stranicama koje nude mogućnost pronalaženja vašeg idealnog židovskog partnera. Te su stranice sve brojnije, po-

sebice u SAD-u i Kanadi, a kompjutori uz pomoć raznih algoritama pokušat će pronaći onu pravu osobu za vas, nekoga s kim ćete biti sretni do kraja života. Neke od tih internetskih stranica vode rabini, koji su se također modernizirali.

Ovoj priči o pronalaženju partnera i ljubavi nedostaje jedan važan element. Uz tradicionalne šadhane i manje tradicionalne internetske stranice, neobično važnu ulogu imaju i ...židovske majke. Jer one će (potpuno besplatno, za razliku od šadhana i internetskih stranica) svoju ljubljenu djecu pokušati spojiti s djecom svojih prijateljica, poznanika, susjeda. Upravo to je onaj česti stereotip koji viđamo u brojnim američkim filmovima i serijama. Ako djeca ne pristanu na “sastanke na slijepo”, majke se svejedno neće tako lako predati — svoju će sreću okušati na drugi način: organiziranjem “slučajnih” susreta, večera, razgovora. Jer najvažnije je ipak pronaći onog ili onu pravu...i židovske majke pretvoriti u sretnu židovske bake.

ŠTO JE MIJEŠANI BRAK U SVIJETU ORTODOKSNIH ŽIDOVA?

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: ŠTO JE MIJEŠANI BRAK U SVIJETU ORTODOKSNIH ŽIDOVA?

Zašto su brakovi između Aškenaza i Sefarada tako rijetki u svijetu ortodoksnih Židova? I zašto se među ortodoksnim Židovima takvi brakovi često nazivaju “miješani brakovi”?

U svijetu ortodoksnih Židova brak između Aškenaza i Sefarada još uvijek je rijetkost. Nedavno je u razgovoru za jedan izraelski list na ovu temu govorio jedan mladi Aškenaz koji je želio ostati anonimn. Njegovi stavovi zvuče prilično isključivo: “U našem svijetu ako se mladić Aškenaz oženi sa Sefardkinjom to znači da on ima neki problem. To jednostavno nije uobičajeno, jer se Aškenazi smatraju elitnom skupinom. Udaja za Aškenaza veliki je uspjeh za Sefardkinju”.

U tom svijetu, brak između dvoje mladih iz različitih židovskih etničkih skupina je gotovo nemoguć i čak i da-

nas, u 21. stoljeću, vrlo rijedak. Službeno objašnjenje za tu segregaciju su različiti pristupi židovskom zakonu. I koliko god to zvučalo šokantno, to je realnost ortodoksnog svijeta.

Menachem, Aškenaz iz dobre obitelji, zna da su njegove šanse da dobije dobru bračnu ponudu prilično ograničene jer ima već 25 godina. Osim toga bije ga i loš glas, jer je prekinuo zaruke tri dana prije vjenčanja. Menachem je u prvom krugu prvih pregovora o svojoj budućoj supruzi očekivao “prvoklasnu djevojku”. “Danas mi nude ili rastavljenu ženu ili Sefardkinju”, dodaje. Usprkos situacije u kojoj se nalazi, nije mu žao da je prekinuo zaruke iako je znao da će za to morati platiti visoku cijenu. U krugovima ortodoksnih Židova morate imati jako dobar razlog da bi prekinuli zaruke i otkazali dogovoreno vjenčanje.

“Sve je već bilo pripremljeno: odjeća, pozivi, to je bila velika sramota za obitelj i za mene”, prisjeća se i objašnjava zašto je otkazivanje vjenčanja velika sramota. “To pokazuje da ne poštujete dogovore i obveze koje ste preuzeli. Osim toga, drugi ljudi ne znaju što se dogodilo, pa uvijek postoji bojazan da se radi o nekoj skrivenoj bolesti ili nekom problemu”, objašnjava Menachem.

Kako se ustvari određuje tko je dobra prilika za brak, a tko nije, kada je netko

prestar da sklopi dobar brak i gdje je u svemu tome ljubav?

U svijetu ortodoksnih Židova ideja ljubavi potpuno je drugačije od one u sekularnom svijetu. Dok ljudi na Zapadu u najboljoj filmskoj romantičnoj maniri čekaju da pronađu ljubav svog života, ortodoksni Židovi govore o svemu tome drugačijim riječima: “U našoj zajednici nema koncepta ljubavi, za nas postoji ljubav prema Stvoritelju a odnos između supruge i supruga predstavlja partnerstvo koje je Stvoritelj napravio”. Kod ortodoksnih Židova postoji strogo odvajanje poslova, tako da se sastanci i povezivanje parova obično događaju obiteljskim kanalima jer se, između ostaloga, vjeruje da “zajednički korijeni znače i bolju povezanost para”.

Prije upoznavanja parova, obitelji se raspituju o mogućem budućem mladenčcu ili mladenki.

Na tom tržištu najbolje prolaze izvrsni mladi muškarac iz dobre obitelji koji je ujedno i odličan učenik u ješivi. Mladić koji ne uči u ješivi, već je na primjer izabrao rad, smatra se dobrom, ali ne najboljom prilikom. Ako ste dobra ortodoksna djevojka rastavljenih roditelji, nećete biti “prilika koja se ne smije propustiti”. I na taj se način rangiraju mogući izabranici.

U tom svijetu, svako pitanje ima određeni utjecaj i određuje ton. Ako prekinete

zaruke, ako ste siročić, ako postoji netko u vašoj obitelji tko je bolovao od psihičke bolesti ili nešto slično, ako jedan od vaše braće više nije religiozan — sve to smanjuje vaše izgleda za sklapanjem dobrog braka.

Novac također igra veliku ulogu, kao i dob budućih mladenaca. Idealna dob za brak smatra se između 18 i 21 godine. Ako imate više od 21 godine, već ste prestari za tržište braka.

Mladi se upoznaju uglavnom tako da bračni posrednik stupa u kontakt

s obitelji djevojke i obavijesti ih da je pronašla nekog zanimljivog. Njezina obitelj se zatim počinje raspitivati kod susjeda i poznanika, i ako im se čini da bi to moglo funkcionirati, sklapa se prvi kontakt s obitelji mogućeg mladoženje. Na prvom sastanku mladić mora odgovoriti na niz pitanja, jer se na taj način provjerava njegovo znanje o Talmudu i židovskim zakonima.

S vremenom će se upoznati i mladić i djevojka, naravno u nazočnosti roditelja. Često je već pet sastanaka dovoljno da

se dogovori brak, a deset sastanaka se smatra velikim brojem. Među obiteljima najvažnijih hasidskih rabina sve se istražuje i prije prvog sastanka kako bi se što prije mogao sklopiti dogovor i razbiti tanjur što je znak da su sklopljene zaruke. Jer mladoženja i mladenka prvi puta će se vidjeti tek na vjenčanju.

A što je s ljubavi? Ljubav dolazi kasnije... tijekom braka.

VJENČANJE ORTODOKSNOG PARA UZ... TELEVIZIJSKE KAMERE

PIŠE: R. L.

Sve veća popularnost raznih reality televizijskih emisija nije zaobišla ni svijet ortodoksnih američkih Židova. Veliki broj Amerikanaca tako iz tjedna u tjedan prati Victoriju i Benjamina — Vicki i Bena — koji prolaze kroz zaruke, planiranje vjenčanja i prve dane braka kao mladi ortodoksni Židovi.

Show "Arranged" prati Spearsove i dva druga para koji se također "zaručeni u dogovorenim brakovima". Producenti priznaju da su zauzeli moderan pristup ideji o dogovorenim brakovima i da na televiziji prikazuju parove koji dolaze iz tradicionalnih obitelji, a koje su spojili prijatelji ili članovi obitelji.

Victoria (21) i Benjamin (23) poznavali su se dok su odrastali u Seattlu a ponovno su ih spojili prijatelji kada su se preselili u New York. I Vicki i Ben odlučili su živjeti u skladu svjerom. "Hodali" su devet mjeseci, zatim su se zaručili a u siječnju ove godine oženili su se pred prijateljima, obiteljima i ... televizijskim kamerama.

Victoria i Benjamin željeli su dati pozitivan dojam o ortodoksnim Židovima publici koja možda nije dobro poznavala svijet ortodoksnih Židova, s obzirom da se često radi o vrlo zatvorenoj zajednici. "Pokušavamo predstaviti ortodoksne Židove na način koji smatramo dobrim i prikazati tradicije koje su nama vrlo važne", objašnjava Ben.

Novopečeni bračni par priznaje da su ponekad iznenađeni kada vide kako njihov brak izgleda na televizijskom ekranu, a ističu i da su kamere pridonijele ionako

stresnom razdoblju planiranja vjenčanja. Njihovi prijatelji i obitelji pozitivno su reagirali na njihovu odluku da sudjeluju u reality showu.

"Nismo pokušali predstaviti sve Židove. Dajemo samo našu stranu priče," objašnjava Victoria.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

DOBRI DUHOVI NOGOMETNOG KLUBA GRAĐANSKI

PIŠE: FREDI KRAMER

U bogatom i vrlo uspješnom hrvatskom sportu svoj vrlo značajni doprinos kroz minula desetljeća dali su i Židovi, često puta nastupajući rame uz rame s hrvatskim reprezentativcima na brojnim natjecanjima domaćeg i međunarodnog karaktera. Takvi su bili tenisač Franjo Schäffer, boksač Leo Polak, atletičari Miroslav Dobrin i Koloman Schneler, Aleksandar Podvinec, stolnotenisači Ladislav Hexner, Zlatko Weiler, Adolf Heršković, tenisačica Fricika Blis i mnogi drugi.

Veliki doprinos hrvatskom sportu dali su i brojni dužnosnici, organizatori i mecene. To se u prvom redu odnosi na Gustava Deutscha, koji je u razdoblju od 1931. do 1941. godine, znatno pridonio stvaranju jakog, najpopularnijeg zagrebačkog nogometnog kluba Građanskog. Kada je riječ o tom velikom klubu, onda valja svakako spomenuti da su i tri Židova bili predsjednici tog slavnog nogometnog kluba Hinko Rosenberg, Željko Berger i Vladimir Premrou, dok je kao dopresjednik kluba Gustav Deutsch zajedno s tadašnjim predsjednikom kluba Josipom Torbarom, financijski pomogao da je Građanski od 1936. do 1941. godine, vladao jugoslavenskim nogometom.

Gustav Deutsch je angažirao, uz savjet Joze Jakopića, direktora kluba, trenera

Martina Bukovija, koji je uz financijsku pomoć židovskih mecena na čelu s direktorom tvornice keksa i čokolade Union, Ottom Königom, stvorio momčad u sastavu u kojem su igrali sami reprezentativci: Glaser, Brozović, Dubac, Pleše, Jazbinšek, Lechner, Cimermančić, Wölfl, Lešnik, Antoleković, Kokotović. Za taj sastav može se reći da je bio slučaj bez presedana u hrvatskom i jugoslavenskom nogometu. Među članovima uprave tijekom godine bilo je uvijek dosta Židova, poput prof. Milana Grafa, Pavla Kaudere, Otta Königa, dr. Ive Spitzera i drugih.

KAKO JE GRAĐANSKI SKRIVAO ŽIDOVE ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Nogometni klub Građanski, koji je širom Europe pronio slavu zagrebačkog i hrvatskog nogometa, pružao je utočište ljudima koje je ustaški režim stavio izvan zakona. Četvoro Židova, bila su to dva bračna para, koji nisu znali jedni za druge, izvukla su živu glavu iz ratnog vihora, zahvaljujući nekolicini igrača, treneru Bukoviju i članovima uprave koji su ih štitili, izloživši pri tom sami sebe, velikim opasnostima.

Naše prostorije u Boškovićevoj ulici 4, gdje je Građanski stolovao još od

predratnih godina, zauzimale su cijeli prvi kat, pričao mi je 1991. godine, na kavi u "Splendidu" na Zrinjevcu, tada 78-ogodišnji, legendarni golman "purgera" Franjo Glaser. Po mišljenju mnogih, najbolji vratar u povijesti hrvatskog nogometa. U Boškovićevoj 4 bila je velika soba za sastanke, ured za tajnicu, dvije sobe s trofejima i posve na kraju, sobica s čajnom kuhinjom i kupaonicom. U toj sobici, tiho i neprimjetno, skriveni od radoznalih pogleda, koji su mogli biti i opasni, rat su proveli David Weiss i njegova supruga, Židovi iz Beča. "No, valja znati da su u prostorije tako popularnog kluba, navraćali brojni kibici, klupski povjerenici iz pokrajine, novinari, policajci u uniformi i civilu, čak i visoki ustaški 'dužnosnici', ali nikada nitko nije otkrio naše tajne podstanare. Ako ih je netko i opazio, nisu se činili sumnjivima, jer je bilo nezamislivo da se netko skriva pred ustaškim progonom baš na takvom mjestu", pričao mi je Franjo Glaser sa zadovoljnim osmijehom.

U slučaju Bečlija Weissa i njegove supruge, te njegovih zagrebačkih zaštitnika, bilo je posrijedi sportsko prijateljstvo. David Weiss bio je u godinama između dva svjetska rata jedan od najvećih nogometnih menadžera u Europi, uz Juliusa

FOTOGRAFIJA: DOBRI DUHOVI NOGOMETNOG KLUBA GRAĐANSKI — PROF. MILAN GRAF

Ukrainczyika, koji je djelovao u Parizu. Iz svog ureda u Mariahilferstrasse, Weiss je vukao konce po cijelom nogometnom svijetu. Ugovarao je međunarodne utakmice, posredovao u kupoprodaji igrača i organizirao turneje. Među njegovim stalnim klijentima bili su i predratni jugoslavenski klubovi Građanski, BSK, Jugoslavija i drugi, pa je tako Weiss vodio zagrebačke “Plave” na nizu gostovanja, uz ostalo i na znamenitoj turneji po Engleskoj 1936. godine.

Tog izvanrednog čovjeka upoznao sam, pričao mi je Glaser, 1932. godine za gostovanja u Beču, dok sam nastupao za beogradski BSK. Prijateljske veze su se nastavile i kad sam 1937. godine u Zagreb prišao “Purgerima”. Odmah me se dojmio njegov prislan odnos sa

svima. Svakome se obraćao s “kolega”, bio on golobradi junior ili ugledni predsjednik kluba. Osrednjeg rasta, ćelav, uvijek je bio u odijelu s bezprijekorno vezanom kravatom. Znalo se da je vrlo bogat. No, više od toga imponirala nam je njegova svjetska reputacija. Na brojnim turnejama bili smo svjedoci kako ga svugdje očekuju s poštovanjem. Po obrazovanju bio je pravnik, izvrsno je, osim materinjeg njemačkog jezika, govorio francuski, talijanski, engleski i hrvatski. Jako je volio Zagreb. Kada nije bio zauzet obvezama, često je sa suprugom dolazio u naš grad. Nakon Hitlerova pripojenja Austrije Njemačkoj 1938. godine, usljedili su nacistički progoni Židova. Ugledni je menadžer, tada na polovici sedmog desetljeća života, morao spašavati glavu. Za azil je izabrao Zagreb. Sa suprugom se nastanio u Martićevoj 14 f, a zatim je promijenio nekoliko zagrebačkih adresa. Kad su u Zagrebu 1941. godine zatutnjali njemački tenkovi, Weiss više nije imao vremena bježati dalje. Ubrzo su se i na tlu “nezavisne” počeli primjenjivati nacistički rasni zakoni. Židovi nisu smjeli izaći na ulicu bez uočljive žute pločice s velikim slovom “Ž”, a iz dana u dan bilo ih je sve manje. Nestajali su u logorima smrti. U toj situaciji Weis i supruga našli su zaklon u prostorijama Građanskog u Boškovićevoj 4.

No, to nije moglo proći bez pristanka moćnika, kaže Glaser. Za okupacije je predsjednik Građanskog bio Slavko Prevedar iz Ustaškog glavnog stana. On je odobrio sklanjanje Weissovih, ali uz napomenu: “Pazite, ako do nečega dođe, ja ništa ne znam!”. I istaknuti član uprave kluba, Srećko Kremzir, bio je ustaša. I sam židovskog podrijetla, odobrio je taj humani plan. Cijelu akciju vodio je, u vezi Weissovih, glavni direktor kluba, Jozo Jakopić, za rata i izbornik hrvatske nogometne reprezentacije. “Dobili smo

čovjeka koji će nam znalački voditi administraciju”, rekao je za Weissa.

A čovjek, koji je u Boškovićevoj 4 našao zaklon od progona za vrijeme rata u dubokoj ilegali, praktično je i izvrsno vodio tajništvo Građanskog. Sređivao je poslovne knjige, vodio je inozemnu korespondenciju, telefonski ugovarao utakmice “Purgera” u inozemstvu i gostovanje stranih klubova. Ujedno je ugovarao i sve utakmice reprezentacije Hrvatske. U telefonskim razgovorima predstavljao se pseudonimom.

I dok su nogometaši i uprava Građanskog brinuli o Weissovima, u kući preko puta igrališta Građanskog usporedno se zbivala druga tužna ratna priča. Tamo se skrivalo dvoje siromašnih ljudi, također bečkih Židova. Humanu je akciju u tajnosti vodio trener Martin Bukovi, čija je supruga također bila Židovka. Tijekom dvanaest godina svog trenerskog rada u Zagrebu (od 1935. do 1947.), Bukovi je ostavio neizbrisiv trag. Pod njegovim stručnim vodstvom afirmirali su se Wöfl, Antolković, Jazbinšek, Lešnik, Cimermančić, Bobek, Šošarić, Zebec, Čonč i niz drugih velikih igrača. Zahvaljujući njemu Građanski je modernizirao igru i premoćno osvojio tri prvenstva, 1937., 1940. i 1943. godine. Nakon rata postavio je na noge momčad Dinama. Po povratku u Mađarsku, stvorio je onu slavnu reprezentaciju Mađarske predvođenu Puskasom, koja je u prvoj polovici pedesetih godina prošlog stoljeća žarila i palila na svim merdijanima.

Skroman kakav je bio, Bukovi se nije hvalio svojom humanom akcijom u doba okupacije. Tajnu je otkrio tek u svojim memoarima, objavljenim 1961. godine.

PROF. MILAN GRAF — SPORTAŠ, MUZIČAR I NOVINAR

Uz Jozu Jakopića, velika veza s Davidom Weissom bio je i Židov prof. Milan Graf. Evocirajući se teških dana i godina kada

FOTOGRAFIJA: GRAĐANSKI, PRVAK 1943. GODINE. SLIJEVA: MILAN ANTOLKOVIĆ, FRANJO GLASER, MIROSLAV BROZOVIĆ, ZVONIMIR CIMERMANČIĆ, ERNEST DUBAC, AUGUST LEŠNIK, IVAN OSKAR JAZBINŠEK, FRANJO MARA WÖFL, BRANKO PLEŠE, GUSTAV LECHNER, MIRKO KOKOTOVIĆ

se Weiss sa suprugom skrivao u Zagrebu, u jednom razgovoru, Milan Graf je rekao: “Nakon ispita zrelosti u Realnoj gimnaziji 1910. godine, odnosno diferencijalne mature iz latinskog jezika u Donjogradskoj gimnaziji, pošao sam na daljnje studije u Beč, na sveučilište, koje je ujedno bilo i glazbena akademija. Kao strastveni ljubitelj nogometa, pohađao sam ondje svake nedjelje nogometne utakmice. Odmah sam se opredjelio za FC Rapid, tada pa još i danas najpopularniji bečki klub. Na utakmice polazio sam obično u društvu

svog prijatelja i užeg zemljaka, novinara Davida Weissa, dok je treći “partner” bio Tino Pattiera, student pjevanja i uskoro tenor svjetske reputacije.

Jedne tmurne nedjelje u Ottakringu, Rapid je igrao s domaćinom FC Herthe. Inače, sredina vrlo opasna jer su Herthini navijači bili, agresivni, neukrotivi. Kako sam se s prijateljem Weissom našao na tribini usred “otoka” Herthinih “drukeri”, a kako se nisam ni ja mogao obuzdati, kada bi koji Herthin igrač napravio faul, nepropisno oborio Rapidova napadača, skrenuo sam na

sebe pažnju Ottaringera, koji me nisu mogli ušutkati na drugi način nego udarcima kišobrana po glavi i leđima. Nastala je gužva u koju je iznenada uletio i popularni vođa Rapidove nogometne sekcije Dionys Schönecker i oslobodio me iz te vrlo nezgodne situacije. Odmah me pozvao da s Weissom provedem večer u Rapidovu društvenom domu u Hütteldorfu. Od tada sam bio ondje “kuhan i pečen” i igrao sam za drugu momčad Rapida. Taj incident u Ottakringu bio je odlučan za moj sportski rad. Zbog udaljenosti Rapidova

igrališta u Hütteldorfu od centra grada gdje sam stanovao, nisam mogao redovno dolaziti na treninge i tako me gospodin Schönecker nagovorio da se posvetim ulozi nogometnog suca. Schönecker je bio sudac Austrijskog nogometnog saveza, pa me uputio što sve moram proučiti prije nego pristupim sudačkom ispitu u sjedištu saveza u Annagasse. U proljeće 1912. godine položio sam teoretski ispit. Članovi komisije bili su Hugo Meisl i Franz Komar, obojica poznati nogometni suci, a Hugo Meisl bio je i austrijski izbornik, tvorac čuvenog "wunderteama" i osnivač popularnog Srednjoeuropskog kupa — Mitrocupa".

Profesor Milan Graf po svojim kvalitetama je rijetka izuzetna osoba u našim sportskim i glazbenim krugovima. Igrao je nogomet, bio je nogometni sudac, inicijator i organizator u sportu i vrhunski glazbenik. Prvi je naš međunarodni sudac. Po završetku Prvog svjetskog rata radi na osnivanju organizacije nogometnih sudaca u nas, te je zajedno s Pavlom Kaudersom i dr. Mirkom Pandakovićem osnovao u Zagrebu prvu

organizaciju nogometnih sudaca u Jugoslaviji. Od 1918. godine član je Prvog hrvatskog građanskog športskog kluba Građanski u Zagrebu, u kojem je obavljao dužnost vođe nogometne sekcije, zatim je bio međunarodni tajnik kluba i konačno dopresjednik Građanskog.

Djelovao je kao član Jugoslavenskog nogometnog saveza, dok mu je sjedište bilo u Zagrebu (1912.–1930.) i Jugoslavenskog olimpijskog odbora. Bio je vođa jugoslavenske reprezentacije na Olimpijskim igrama u Parizu, 1924. godine vođa momčadi bio je i jedini predstavnik Jugoslavije na službenim sastancima Olimpijskog odbora i FIFA-e. Primio je i počasnu plaketu Međunarodnog olimpijskog odbora.

Profesor Milan Graf bio je u prvom redu umjetnik. Na muzičkoj akademiji u Beču položio je 1917. umjetnički ispit. Glavni predmet bio mu je violina. Pored muzičke naobrazbe završio je i filozofski fakultet. Po završetku muzičkih studija posvetio se solističkim nastupima. Godine 1919. osnivač je "Zagrebačkog kvarteta" u sastavu Vaclav Huml, Milan Graf,

Ladislav Mirano i Umberto Fabri, s kojim je stekao najveće priznanje za brojne nastupe u zemlji i inozemstvu. Suosnivač je Zagrebačke filharmonije i njezin glavni tajnik sve do 1941. godine.

Kao glazbeni pisac i kritičar bio je između ostalog urednik mjesečnika "Muzičar" i redovni dopisnik uglednih naših i svjetskih novina i časopisa za glazbu i umjetnost. Prof. Milan Graf bavio se i sportskim novinarstvom. Već 1919. godine redovito surađuje u sportskoj rubrici zagrebačkog dnevnika Novosti. U Zagrebu je i glavni urednik tjednika "Športske novine" sve do svoje smrti 12. listopada 1975. godine. Sudjelovao je u osnivanju velikog švicarskog sportskog lista "Sport Zürich". Za zasluge u sportu dobio je 1970. godine Orden zasluga za narod sa srebrnom zvijezdom.

Franjo Glaser i Martin Bukovi nisu dobili priznanje Pravednika među narodima, ali svojim humanim radom, spašavajući Židove, pokazali su izuzetnu hrabrost, tako da su — na sportskom i ljudskom polju — bili pravi pobjednici.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE:

- MARA KAJZER (UMJESTO CVIJEĆA NA GROB VLASTE KOVAČ) — 300,00 KN
- MILA AJZENŠTAJN STOJIĆ (U SPOMEN NA DRAGOG SUPRUGA DR. JERONIMA STOJIĆA I RODITELJE ELZIKU I MILČEKA) — 300,00 KN
- LJERKA AUFRBER (UMJESTO CVIJEĆA NA GROB VLASTE KOVAČ) — 100,00 KN

ELIE WIESEL

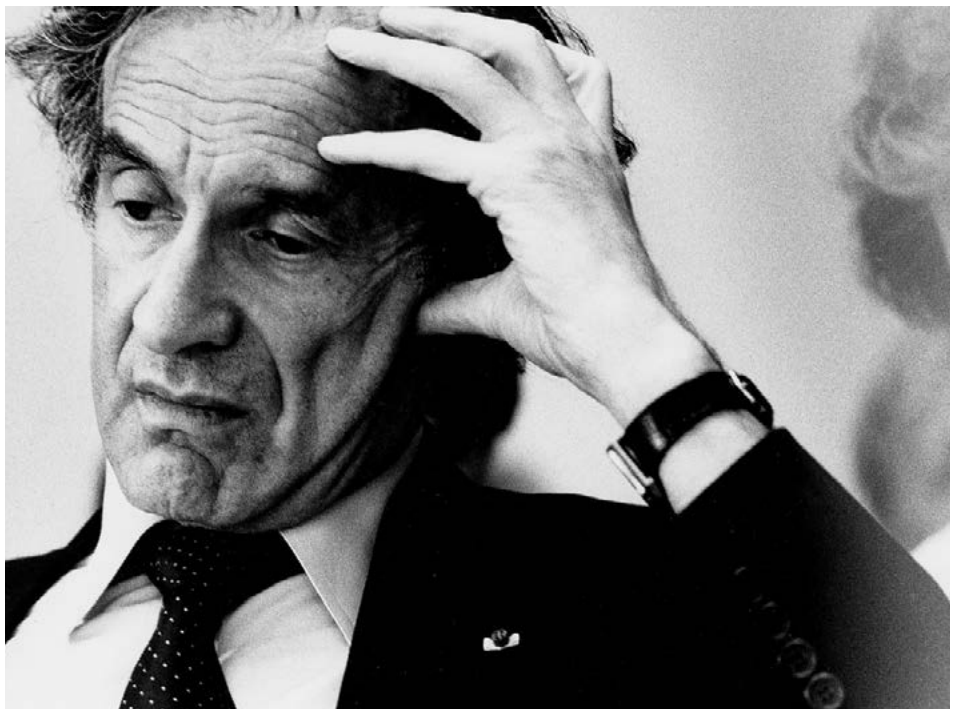
— SAVIJEST SVIJETA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Ponekad se rodi izniman čovjek. Izniman u svakom pogledu: čovječnosti, morala, talenta, inteligencije... Jedan od takvih iznimnih ljudi bio je Elie Wiesel. Iako to zvuči kao već toliko puta iskorištena i istrošena rečenica: svijet nakon njegova odlaska neće biti isti. I doista neće.

Samo dva tjedna prije vijesti o njegovoj smrti, imala sam veliku privilegiju razgovarati s Davidom Grossmanom, poznatim izraelskim književnikom. Taj me susret duboko dirnuo i tada sam pomislila: jedini čovjek kojeg još stvarno, istinski želim upoznati je Elie Wiesel. Jednom sam bila vrlo blizu tog susreta, sudjelovala sam na konferenciji na kojoj je i Elie Wiesel trebao govoriti, ali je u zadnjem trenutku dolazak odgodio zbog bolesti. Kako opisati ovog velikog čovjeka? Ako to želimo napraviti na uobičajan način onda bi to zvučalo ovako: Elie Wiesel je bio Židov, preživjela žrtva Holokausta, književnik koji se borio za mir i poštivanje ljudskih prava, profesor, dobitnik Nobelove nagrade za mir. Ali ovaj opis nije dovoljan. Jer Elie Wiesel je bio umjetnik riječi, u njegovim govorima i njegovim knjigama, u svemu što je radio, obične riječi postajale su umjetnost, a poruke koje su nosile bile su nevjerojatno duboke.

Možda se radi o tome da je ovaj običan čovjek (rođen 1928. godine na području

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, ELIE WIESEL

današnje Rumunjske) upravo zbog iskrenosti kojom je nastupao mogao doprijeti do nas. Elie Wiesel bio je, kako ga je opisao američki predsjednik Barack Obama, "savijest svijeta". Da, savijest svijeta, čovjek koji je vjerovao u to da ljudi mogu biti dobri.

Eliezer Elie Wiesel imao je samo 15 godina kada je zajedno sa svojom obitelji 1944. godine poslan u Auschwitz, gdje su mu ubijene majka i mlađa sestra. Otac mu je umro 1945. godine u Buchenwaldu, a Elie je u tom logoru, zajedno s dvije sta-

rije sestre, dočekaio slobodu te bio poslan u francusko sirotište.

Na Sorbonni je studirao filozofiju, sociologiju i književnost, a paralelno je proučavao i Talmud.

Deset godina nakon oslobođenja iz logora smrti, prekinuo je šutnju o užasima koje je vidio i proživio. Prvu poluautobiografsku knjigu "A svijet je šutio" napisao je 1956. godine na jidišu. Skraćena francuska inačica pod nazivom "Noć", veličanstvena poruka mira, okajanja i ljudskog dostojanstva,

doživjela je veliki svjetski uspjeh. Do danas je prevedena na više od 40 jezika i prodana je u milijunima primjeraka. Wiesel se bojao da neće moći pronaći riječi da opiše sve strahote koje je preživio, ali je znao da mora pisati.

“Ako sam preživio, to mora biti iz nekog razloga. Moram učiniti nešto sa svojim životom, jer umjesto mene mogao je i netko drugi biti oslobođen”, rekao je u jednom razgovoru.

Elie Wiesel svoj je život posvetio očuvanju sjećanja na žrtve, te borbi ne samo protiv antisemitizma, već i protiv svih oblika nasilja, mržnje i netolerancije. I često se ističu njegove riječi: “Uvijek moramo zauzeti stranu. Neutralnost pomaže onima koji ugnjetavaju, a nikada ne pomaže žrtvi. Šutnja ohrabruje mučitelje, a nikada žrtve. Kada su ljudski životi ugroženi, kada je ljudsko dostojanstvo u opasnosti, nacionalne granice postaju nevažne. Kada su muškarcu ili ženi proganjani zbog svoje rase, vjere ili političkih pogleda, to mjesto — u tom trenutku — mora postati središte svijeta”.

Ove često ponavljane riječi o tome kako ne smijemo biti neutralni, Wiesel je izgovorio u emotivnom govoru kada je 1986. godine primao Nobelovu nagradu za mir. Odbor za dodjelu Nobelove nagrade za mir napisao je da je Elie Wiesel “glasnik čovječanstva” i važan duhovni vođa koji “iz bezdana logora smrti dolazi poput glasnika ljudskog roda, ne s porukom mržnje i osvete već bratstva i okajanja”.

U tom je govoru govorio i o svojem osobnom osjećaju krivnje.

“Imam li ja pravo predstavljati sve one koji su ubijeni? Imali li pravo prihvatiti ovo veliko priznanje u njihovo ime? Nemam. Nitko nema pravo govoriti u ime mrtvih, nitko ne može interpretirati njihove uništene snove i vizije”, istaknuo je. Wieselove knjige bile su u svojoj suštini

dubinski osobne. Svojim je čitateljima vrlo iskreno davao sebe i sve ono što je prolazio na fizičkom, emotivnom i duhovnom planu.

Nakon Holokausta, radio je kao novinar u Parizu i New Yorku a zatim se posvetio i sveučilišnoj karijeri: bio je profesor u New Yorku i na sveučilištu u Komisije za Holokaust, a Wieselovi naponi doveli su do osnivanja Američkog memorijalnog muzeja Holokaustu u Washingtonu.

Nekoliko godina nakon što je dobio Nobelovu nagradu za mir uspostavio je sa svojom suprugom Marion Zakladu Elie Wiesel koja je vodila kampanju, osim za židovsko pitanje, i za prava Indijanaca Miskito u Nikaragvi, za izbjeglice iz Kambodže, za žrtve apartheida u Južnoj Africi te žrtve gladi i genocida u Africi.

Wiesel je većinu života proveo u SAD-u, ali bio je jako povezan s Izraelom. Tečno je govorio hebrejski a izraelski političari često su mu se obraćali za savjete. Njegova veza s Izraelom započela je još 1948. godine kada je Izrael osnovan a Wiesel je stigao u zemlju kao novinar jednog francuskog lista. U Izrael je dolazio barem tri puta godišnje, u Izraelu se oženio sa svojom suprugom, u Izraelu je uspostavio sinagogu u čast svoga oca.

“Kada Židov dolazi u Jeruzalem prvi puta, to ustvari nije prvi puta. To je povratak kući”, napisao je Wiesel.

Svjetski čelnici i sve židovske institucije izrazile su tugu i žalost zbog smrti velikog književnika i čovjeka.

“Elie Wiesel bio je više od nagrađivanog književnika. On je mnogima od nas bio učitelj. Učio nas je o užasima Holokausta. Učio nas je o judaizmu, o Izraelu, o tome kako ne smijemo šutiti kada se suočavamo s nepravdama”, napisao je predsjednik Svjetskog židovskog kongresa Ronald S. Lauder.

Svoju tugu sa svijetom su podijelili i Wieselovi prijatelji, među njima i Barack

Obama, Benjamin Netanyahu i Shimon Peres. “Elie Wiesel bio je jedan od velikih moralnih glasova našeg vremena i savijest svijeta”, napisao je američki predsjednik, dok je Shimon Peres poručio: “Tvoj glas će se i dalje čuti. On je ukorijenjen u našem narodu”.

“Sjećanja na ovog čovjeka, koji nas je naučio što je sjećanje, bit će zauvijek u našim srcima i srcima čovječanstva”, poručio je Netanyahu

I za kraj: par riječi ovog velikog čovjeka: “Suprotnost ljubavi nije mržnja, nego ravnodušnost. Suprotnost ljepoti nije ružnoća, nego ravnodušnost. Suprotnost vjeri nije krivovjere, nego ravnodušnost. A suprotnost života nije smrt, već ravnodušnost između života i smrti”. Zihrono livraha, Elie Wiesel.

ELIE WIESEL
 WINNER OF THE NOBEL PEACE PRIZE

“A slim volume of terrifying power.”
 —The New York Times

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

PREMINUO SLAVNI FUTUROLOG ALVIN TOFFLER

PIŠE: J. C.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, ALVIN TOFFLER

Alvin Toffler, čovjek koji je prije 50 godina prilično točno uspio predvidjeti našu današnjicu, preminuo je krajem lipnja u svom domu u Los Angelesu. Slavni futurolog i autor bestselera “Šok budućnosti” imao je 88. godina.

Alvin Toffler rođen je 1928. godine u New Yorku u židovskoj obitelji. Otac Sam, krznar, i majka Rose doselili su se iz Poljske. U istom kućanstvu u Brooklynu živjeli su i Alvinov ujak Phil Album, urednik, i ujna Ruth, pjesnikinja, a malom Alvinu, koji je već sa sedam godina pisao i znao da želi biti pisac, oni su bili uzor.

Alvin Toffler sam je financirao svoj studij engleskog na Sveučilištu New

York, a već u rano doba život mu je obilježio i politički aktivizam. Suprugu Adelaide Elizabeth Farrell upoznao je na jednom skupu pomoći Afroamerikancima. Tofflerovi su se pedesetih godina preselili u Cleveland gdje su radili kao tvornički radnici. Alvin je noću pisao, te je ubrzo počeo raditi kao novinar. Karijeru je napravio kao slobodni novinar te pratio teme iz politike, tehnologije i društvenih znanosti, a pisao je i intervjuje za Playboy, od kojih je najpoznatiji intervju iz 1964. godine s ruskim književnikom Vladimirom Nabokovim. U to je doba počeo pisati i knjige. “Šok budućnosti” objavljen je 1970., a Toffler je nevjerojatno točno predvidio brojne

stvarni: brz razvoj znanosti i tehnologija, ali i homoseksualne brakove i prirodne katastrofe. Knjiga je ubrzo postala bestseler, prevedena je na brojne jezike i prodana u milijunskim nakladama. Alvin Toffler je kasnije, uz pomoć svoje supruge, napisao i nastavke koji čine svojevrsnu trilogiju: “Treći val” (1980.) i “Poweshitft” (1990.).

Za svoj je rad dobio brojna priznanja a od zarade je utemeljio globalnu konzultantsku tvrtku. Njegova jedina kćer Karen preminula je 2000. od rijetke bolesti.

SADIQ KHAN ODAO POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

PIŠE: K. L.

Novi londonski gradonačelnik Sadiq Khan na svom se prvom službenom pojavljivanju priključio tisućama onih koji su na stadionu u Londonu obilježili Jom Hašoa i prisjetili se šest milijuna Židova ubijenih u Holokaustu.

“Čast mi je što sam mogao upoznati preživjele žrtve nezamislivih užasa Holokausta, kao i njihovu djecu, unuke čak i praunike. Taj me susret duboko potre-

sao”, rekao je tom prigodom Sadiq Khan. Londonska židovska zajednica dočekala je novog gradonačelnika otvorenih ruku i nagradila ga je pljeskom dok je odavao počast žrtvama Holokausta. Na stadionu su se okupili predstavnici londonske židovske zajednice, više od 150 preživjelih žrtava Holokausta te zbor s pjevačima iz pet židovskih osnovnih škola.

Khan je komemoraciji nazočio zajedno s Lordom Levyem, uglednim visokim dužnosnikom Laburističke stranke te s glavnim britanskim rabinom Ephraimom Mirvisom. Neki članovi židovske

zajednici kazali su da su došli na Jom Hašoa kako bi vidjeli prvog muslimanskog gradonačelnika glavnog grada Velike Britanije.

“Neki su rekli da ovaj izbor neće biti dobar za Židove, ali ja se s time ne slažem. Mislim da će on biti dobar svima. Izgleda kao vrlo drag čovjek. Ima blage oči”, kazala je Mariam Mendelsohn (78).

Sadiq Khan (45), laburist i musliman, sin je pakistanskog vozača autobusa a na izborima za gradonačelnika Londona pobijedio je glavnog suparnika konzervativca i sina milijardera Zaca Goldsmitha (41).

ITALIJA ĆE KAŽNJAVATI PORICANJE HOLOKAUSTA

PIŠE: J. C.

Italija se u lipnju pridružila onim zemljama koje kažnjavaju antisemitsku propagandu poricanja Holokausta, u kojem je živote izgubilo šest milijuna europskih Židova.

Novi talijanski zakon za to kazneno djelo predviđa zatvorsku kaznu od dvije do šest godina.

Donji dom talijanskog parlamenta usvojio je prijedlog zakona s 237 glasova za, 5 protiv i 10 suzdržanih. Osim što

osnažuje već postojeći zakon kojim se kažnjava propaganda i poticanje na nasilje na temelju rase, vjerske ili etničke pripadnosti, ovaj novi zakon uperen je i protiv onih koji negiraju genocid ili zločine protiv čovječnosti, kako ih definira Međunarodni sud pravde (ICJ).

Odgovarajući na kritike da bi ovaj zakon mogao ograničiti slobodu izražavanja, zastupnik Demokratske stranke (DP) Walter Verni je objasnio da taj zakon “ne kažnjava negirajuća mišljenja već kazneno ponašanje potaknuo negirajućim mišljenjem”.

Predsjednik Saveza talijanskih židovskih zajednica Renzo Gattegna je u priopćenju novi zakon nazvao “povijesnim”. Za vrijeme Holokausta ubijen je veliki broj talijanskih Židova.

Taj će zakon, kako je rekao Gattegna, biti “jedno od ključnih oruđa u borbi protiv profesionalnih lažljivaca, istovremeno štiteći neotuđiva načela poput slobode izražavanja i istraživanja”.

Zemlje koje kriminaliziraju poricanje Holokausta su Austrija, Belgija, Češka, Francuska, Njemačka, Mađarska, Izrael, Poljska i Rumunjska.

PREŽIVJELA ŽRTVA HOLOKAUSTA NAJSTARIJA OSOBA NA SVIJETU

PIŠE: J. C.

Židovski slastičar i konditor koji je preživio Auschwitz službeno je u užjku proglašen najstarijim čovjekom na svijetu.

Yisrael Kristal, rođen 1903. godine u Poljskoj, preživio je oba svjetska rata a titulu najstarijeg čovjeka na svijetu naslijedio je od Japanca Yasatura Koide koji je u siječnju preminuo u 113-oj godini života. U trenutku kada su ga djelatnici Guinnessovih svjetskih rekorda, nakon provjere svim mogućih podataka i dokumenata, proglasili najstarijim čovjekom na svijetu, Yisrael Kristal imao je 112 godina i 312 dana.

Život Yisraela Kristala nije bio lak. Rođen je u Poljskoj u ortodoksnoj židovskoj obitelji, od koje je bio odvojen kada je imao samo 11 godina a ubrzo nakon toga otac mu je ubijen. Iako ortodoksnik, nikada nije imao bar micvu, zbog kaosa koji je vladao nakon Prvog svjetskog rata.

Obučen za slastičara i konditora, on se sa svojom obitelji prebačen u geto u Lodzu 1939. godine, a kasnije poslan u Auschwitz. Tijekom Holokausta izgubio je suprugu Chaju Feige i njihovo dvoje djece. U Auschwitzu je dočekao oslobođenje a nakon rata, kao jedini preživjeli član svoje obitelji, vratio se svom poslu i radio slastice i bombone za sovjetske vojnike. Godine 1950. emigrirao je u Izra-

el zajedno sa svojom drugom suprugom Batševom i njihovim sinom. U Izraelu je izgradio uspješan posao a danas ima devetoro unučadi i puno praunučadi. Yisrael Kristal svoju dugovječnost ne prepisuje načinima prehrane, vježbanju ili sličnome, već samo sudbini.

“Ne znam tajnu dugog života. Vjerujem da je sve odlučeno negdje gore i da mi nikada ne znamo prave razloge. Na

svijetu je bilo pametnijih, jačih i zgodnijih ljudi od mene koji nisu dugo živjeli. Sve što nam preostaje je da puno radimo i pokušamo ponovno izgraditi ono što smo izgubili”, rekao je Yisrael Kristal.

“On je optimističan, pametan i cijeni ono što ima”, kazala je njegova kćerka Shula Kuperstoch istaknuvši kako je njezin otac zadržao optimističan pogled na svijet usprkos užasnom iskustvu Holokausta.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA, YISRAEL KRISTAL

DONACIJA OD 400 MILIJUNA DOLARA

PIŠE: F. C.

Kako bilo tko može nastaviti život nakon nezamislivih užasa i trauma? Za preživjele žrtve Holokausta Howarda i Lottie Marcus, proces liječenja uslijedio je kada se rodila nada da će moći pomoći drugih Židovima. Ali nakon što su ponovno nastavili sa svojim uništenim životima u Americi, ovaj skromni bračni par svoj je život završio dajući najveći iznos za dobrotvorne svrhe u povijesti Izraela — dar u visini od 400 milijuna dolara.

Howard i Lottie rođeni su u Njemačkoj — on 1909. a ona 1916. godine, ali sreli su se u Americi. S rastom nacizma, imali su hrabrosti da napuste svoju rodnu zemlju prije nego što je bilo prekasno. Godine 1934. nakon što su nacisti ubili njezinog brata pred njihovom kućom u Lindenu, sedamnaestogodišnja Lottie uvjerala je roditelje da joj dozvole da ode u SAD.

Njezin budući suprug bio je, prema svim očekivanjima, daroviti stomatolog. Nakon što je Hitler pobijedio na izborima 1933. godine, Howard je prvo otišao u Napulj a zatim je, uz pomoć američkog konzula koji je antdatirao njegov zahtjev za vizu, stigao u SAD.

Lottie je tečno govorila njemački, francuski i engleski i ubrzo je dobila posao na Wall Streetu. Tamo je upoznala Benjamina Grahama, legendarnog “genija za ulaganja”. On ju je uskoro zaprosio, ali Lottie ga je odbila. Ipak, njihovo se prijateljstvo nastavilo sve do Grahamove smrti 1976. godine. Kada je

Howard stigao u SAD 1939., morao je nostrificirati svoju diplomu kako bi mogao dobiti licencu za rad. Zatim je otvorio ordinaciju u New Yorku, sreo Lottie i uskoro se zaljubio. Nije ju ostavljao na miru sve dok se nije pristala udati. Bilo je to malo i gorko-slatko vjenčanje. Osim mladoženje i mladenke i jedne od njegove tri sestre, svi članovi obje obitelji nestali su u Holokaustu.

Nova obitelj živjela je mirnim životom. Njihova mala zadovoljstva uključivala su povremeno skijanje s Benom Grahamom. Jednog dana upitali su ga za savjet. Gdje uložiti novac? Graham im je ispričao o svom studentu, za kojeg je vjerovao da će postići veliki uspjeh. A zatim je Warrena Buffetta upoznao s Lottie i Howardom. On im se sviđao i uložili su novac u ono što će kasnije postati Berkshire Hathaway. I njihovi su prihodi počeli rasti u milijunskim iznosima. Ali obitelj Marcus i dalje je nastavila skromno živjeti. Nitko tko ih je poznao nije imao pojma o visini njihovog bogatstva.

Krajem sedamdesetih godina prošlog stoljeća, poslušali su savjet Howardovog liječnika i preselili se u San Diego. U mirovini su nastavili pratiti svjetska zbivanja i počeli vjerovati da bi se mir na Bliskom istoku mogao ostvariti ako se popravi tamošnja situacija s vodom. Slučajno su 1997. upoznali stručnjaka za razvoj s izraelskog Ben-Gurion sveučilišta u Negevu i on im je ispričao o radu

na desalinizaciji i obrađivanju pustinje. Nekoliko godina kasnije dali su veliki iznos za Zuckerbergov institut za istraživanje vode. Ali još uvijek nisu znali gdje će uložiti ostatak svog velikog bogatstva.

Howard i Lottie otputovali su 2005., u dobi od 95 i 89 godina, u Izrael. U SAD su se vratili s jasnom vizijom o tome što žele učiniti sa svojom imovinom.

Howard i Lottie voljeli su Ameriku i često izražavali zahvalnost za to što su u toj zemlji pronašli spas od sigurne smrti koja im je prijetila u njihovoj domovini. Vjerovali su da jak i siguran Izrael mogao spasiti njihove obitelji od nacista i da je Izrael ključan za budućnost židovskog naroda. I tako su odlučili donirati gotovo čitavo svoje bogatstvo sveučilištu Ben-Gurion, s posebnim naglaskom da se taj novac mora iskoristiti za daljnja istraživanja u vezi upravljanja vodom.

Howard je preminuo 2014. u dobi od 104 godine, a nakon što je Lottie preminula u prosincu 2015., donacija od 400 milijuna dolara je bila spremna. Ovaj novac bitno će poboljšati istraživanja i pridonijeti boljem upravljanju vodom, koja je ključna na Bliskom istoku.

OPROŠTAJ S VLASTOM KOVAČ

PIŠE: VESNA DOMANY HARDY

Krajem lipnja izgubili smo vrsnu i iskusnu novinarku, prevoditeljicu i urednicu listova Židovske općine Zagreb Vlastu Kovač. U 78-oj godini života podlegla je neizlječivoj bolesti s kojom se hrabro borila dvije godine. S njom je ŽOZ izgubio sposobnu novinarsku silu koja je od početka 1990-tih, s kratkim prekidima, uređivala naše publikacije: “Ha-Kol”, “Omanut” i raniju publikaciju ŽOZ-a na engleskom “Voice”. U to je vrijeme surađivala i sa Zakladom Spielberg, skupljajući svjedočanstava preživjelih žrtava Holokausta, koje je intervjuirala, a surađivala je i u radu Hrvatskog židovskog biografskog leksikona.

Poslije smrti dragog joj prijatelja Branka Polića, kojem je zadnjih godina života bila desna ruka, velika podrška i kojem je pomagala u uređivanju lista, posvetila se uređivanju Omanuta. Njihova suradnja kulminirala je nakon Brankove smrti posthumnim brojem koji je cijeli bio posvećen njemu. Ubrzo zatim i sama je dobila dijagnozu neizlječive bolesti tumora gušterače. Unatoč tome, pošto su je Freiburgerovci prihvatili kao privremenu urednicu, odlučila je uređivati brojeve za cijelu godinu. Kada se zna pod kojim je uvjetima radila, radi se o zaista uspješno realiziranom velikom podvigu. No rad na uređivanju “Omanuta” predstavljao joj je životni eliksir koji ju je vukao naprijed i pomagao nositi se s bolovima i iscrpljenosti. Kada je mogla, održavala je kontakte sa suradnicima, diskutirala o

člancima, davala primjedbe i uopće ostala do kraja izvrsna i kreativna profesionalna urednica. Zadnji brojevi Omanuta to i pokazuju i držim da imaju posebnu kvalitetu. Primjerice, broj posvećen novijoj izraelskoj književnosti sigurno ima antologijsku vrijednost, pa tako i ostali.

Rodena Osječanka iz židovske obitelji, Vlasta je u Zagrebu studirala i magistrirala engleski i njemački jezik na Filozofskom fakultetu, da bi se nakon završenog studija i zaposlila u Zagrebu davnih šezdesetih godina prošlog stoljeća. Počela je raditi u Vjesniku kao novinarka još 1963. godine i vremenom razvila suradnju s mnogim Vjesnikovim i inim publikacijama kao što su nekad nenadmašivi tjednik “Danas”, “15 Dana” u kojem je surađivala sa svojim pokojnim suprugom Slavkom i mnogim drugim listovima i časopisima. Kasnije je magistrirala i ekonomiju turizma, jer joj je takva kvalifikacija bila potrebna u dodatnoj karijeri turističkog vodiča.

Vlasta je bila izrazito sportski tip, prava sportašica, direktna i nekomplirana osoba. Uvijek sam mislila: da Vlasta živi u Izraelu, bila bi prototip sabre. Nije se nikad ustručavala izraziti svoje mišljenje, bez obzira s kim bi razgovarala, premda takvim načinom nije bilo lako sticati simpatije, naprotiv, često bi od sebe ljude odbijala. Naravno bilo nas je mnogo koji smo njenu iskrenost znali cijeniti. Kao strastvena planinarka imala je svoju planinarsku ekipu i svako slobodno vrijeme provodila je u planinama. Često bi mi pričala o svojim planinarskim pothvatima, premda sam imala dojam da joj je najdraže bilo penjati se na Velebit i odatle

gledati more. Nakon neuspjele operacije i kemoterapija koje su uslijedile, čim se malo oporavila sjela bi na svoj bicikl i otišla se provozati oko Jaruna. Pisala bi mi o tome, kako odlazi u šetnje i da se ne da shrvati od bolesti.

S Vlastom sam počela surađivati ubrzo nakon što je otišla u mirovinu i postala urednica “Ha-Kola”. Predložila mi je da joj budem dopisnica iz Londona i pa je ustanovila rubriku “Pismo iz Londona”. Kad bih joj predložila neku temu svojim odličnim novinarskim njuhom rekla bi mi: “To hoću, napiši mi toliko i toliko riječi” ili “To me ne zanima i ne paše mi u broj”. Postepeno smo se počele viđati nezvezano s poslom. Vlasta je bila vrlo širokogrudna i umijela povezivati ljude sličnih interesa. Na taj smo način otvarale jedna drugoj mnoga vrata za ostvarivanje projekata. Održavala je široki krug poznanstava s raznim židovskim novinarima i institucijama u Izraelu, Europi ili SAD-u.

Divila sam se njenom pristupu bolesti koja ju je ubijala. Bez sentimentalnosti i realno pričala bi mi o svijetu bolesnih kojemu pripada makar to nije lako bilo prihvatiti. Govorila bi mi da je to jedan posve drugačiji svijet u kojem ne postoji “sutra” i koji ima potpuno drugačije dimenzije od svijeta zdravih.

Do odlaska iz Londona koncem svibnja pratila sam njenu borbu s opakom bolesti da bih zadnjih nekoliko tjedana, iz tehničko/geografskih razloga izgubila vezu pa me njen konačni odlazak, premda očekivan, istinski rastužio.

ZIHRONA LIVRAHA

MOJ OTAC DRAGO BAUM (1924.–2016.)

PIŠE: ZLATA BAUM

Moj otac, Drago Baum rođen je 1924. godine u Zagrebu. Svoju mladost proživio je u atmosferi neizvjesnosti zbog sve bliže Hitlerove Njemačke i sve prisutnijeg antisemitizma u Zagrebu. U Zagrebu je zapravo boravio samo do 31. travnja 1941. kada je sjeo na vlak za Split. To je bilo četiri dana nakon što je u Beogradu pala vlada Cvetković-Maček, koja je dva dana ranije u Beču potpisala pristupanje Jugoslavije osovini Njemačka-Italija. Nadao se da će u Splitu još zateći neki brod kako bi na njemu pobjegao iz Jugoslavije. Ali luka je već bila potpuno pusta. Odlazak u Split bio je presudan i zapravo ga je spasio jer je Split postao centar talijanske okupacijske zone. Dok su ustaše harale u Zagrebu, Talijani su tek krajem 1941. počeli s progonima. To je spasilo Dragu, ali on je ipak završio u koncentracijskom logoru Ferramonti u Kalabrijii. Boravak u logoru bio je težak i neizvjesan. Drago je dobio malariju, a kasnije i upalu porebrice. U rano ljeto 1944. stigao je u Bari i preko partizanske baze stupio u partizane.

Poslije rata Drago je “u partizanskoj gimnaziji” u Zemunu položio 7. i 8. razred i maturu, a zatim se 1947. upisao na Pravni fakultet u Beogradu. Tog se proljeća upoznao s Jordanom Herlinger-Jordi. Onjoj i onome što je ona za njega značilo

rekao mi je: “Kada sa svojom 91 godinom gledam unazad na svoj život, iznad svega najljepše i najvrednije za mene bila je Jordi. “Registrirali” smo se svibnja 1948. Živjeli smo zajedno pune 63 godine, sve do njene smrti. Sve drugo što sam doživio blijedi pored onog sto je Jordi meni pružila i što je ona za mene značila. Za pravo nemam riječi da to opišem.”

Diplomirao je na Pravnom fakultetu 1951. i zaposlio se u saveznoj administraciji. Relativno je dobro vladao stranim jezicima — engleskim, francuskim, njemačkim i talijanskim, što mu je pružilo niz interesantnih prilika i poslova. Tako je kao tajnik i tumač putovao s potpredsjednikom vlade, Svetozarom Vukmanovicem-Tempom u sedamnaest zemalja, bio na razgovorima i upoznao najviše dužnosnike tih zemalja. Četiri godine bio je načelnik Odjeljenja za poslove s inozemstvom u Saveznoj nuklearnoj komisiji i istovremeno zamjenik stalnog predstavnika Jugoslavije u Međunarodnoj atomskoj agenciji (IAEA) u Beču i predstavnik Jugoslavije u CERN-u u Ženevi. Obišao je vodeće američke atomske institute. Za Dragu je to bio veliki doživljaj i puno je naučio o zastrašujućoj povijesti atomske energije i mogućnosti njene budućnosti. U vrijeme uspješnog razvoja Pokreta nesvrstanih bio je

načelnik Odjeljenja za zemlje u razvoju u Saveznoj upravi za tehničku suradnju. I u nuklearnoj komisiji i u tehničkoj suradnji bavio se pravnom problematikom, pregovarao i zaključivao ugovore o suradnji u tim oblastima od Beča do Alžira.

Drago je pedesetih godina prevodio zanimljive knjige i publikacije iz područja ekonomije, između ostaloga i epohalni udžbenik ekonomije Nobelovca Paula Samuelsona.

Kao posebni savjetnik predsjednika Emerika Bluma 1967. prelazi u sarajevski Energoinvest, a iduće godine Blum mu nudi da organizira nastup firme u SAD. To nije bilo lako prihvatiti jer je Jordi već petnaest godina radila kao liječnica specijalist za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, a odlazak u Ameriku bi od nje zahtjevao posebne ispite da bi mogla tamo raditi kao liječnica. Nakon kolebanja i razmišljanja, Jordi i Drago su odlučili prihvatiti ponudu. Drago je osnovao u New Yorku Energoinvestovu podružnicu — Interenergo Inc. i vodio je jedanaest godina. Njegova aktivnost bila je višestruka. S jedne strane radio je na prodoru Energoinvestovih proizvoda na američko tržište, pri čemu je poseban uspjeh predstavljala prodaja tehnološke licence za univerzalni mjerač sadržaja (krutog, tekućeg i pjenovitog), na bazi

magnetske rezonanse (kao MRI) razvijen u Energoinvestovom institutu u Sarajevu.

Od posebnog značaja bilo je i to što je nakon niza razgovora uspio pridobiti Gilberta Brucka, starijeg urednika časopisa Fortune, da provede tri tjedna u Energoinvestu. Bruck je objavio na osam stranica opširnu reportažu o Energoinvestu kao izvanredno uspješnoj poslovnoj organizaciji koja je sposobna snažno konkurirati na svjetskim tržištima, a taj je članak Energoinvestu poslužio kao najbolja referenca u SAD i svijetu.

Od 1976. Drago je, pored Energoinvesta, vodio kao direktor predstavništvo Privredne banke Sarajevo u SAD-u, a uspio je organizirati prvo za Jugoslaviju sufinanciranje projekta Svjetske banke s dvije japanske i jednom američkom bankom za izgradnju hidrocentrala na Neretvi. Kako je to bilo istovremeno jedno od prvih sufinanciranja Svjetske banke od prvih sufinanciranja Svjetske banke u svijetu, on je bio supredsjednik Odbor

za sufinanciranje na godišnjoj skupštini Svjetske banke i MMF-a 1978.

Od 1980. do 1984. Drago je bio zamjenik predsjednika Jugobanke, udružene banke u Beogradu. To je bilo kritično doba kada je Slobodan Milošević pokušavao likvidirati Jugobanku integracijom cijelog sustava u Beobanku. Drago je bio taj koji je u dobroj mjeri pridonio da se Milošević u tome spriječi.

Kada je 1985. bio prisiljen otići u mirovinu, Drago se orijentirao na pisanje o američkoj i svjetskoj privredi. Zapravo, on je već nekoliko godina sastavljao kvartalne izvještaje o američkom gospodarstvu za vodstvo Energoinvesta, a ti izvještaji su mu pomogli da postane redovni tjedni kolumnist Privrednog vjesnika iz Zagreba. Kolumne je pisao 18 godina, a naročito su bili interesantni i vrijedni njegovi intervjui s vodećim ekonomistima 20. stoljeća, Paulom Samuelsonom, Miltonom Friedmanom, Paulom Druckerom, itd.

Teško je opisati mog tatu. On je bio prilično kompleksna i sposobna osoba, snalazio se odlično čak i u relativno teškim situacijama. Volio je raditi i puno je radio i doživio niz uspjeha, zahvaljujući svojoj upornosti i intelektu. Tata je upoznao i surađivao s nizom svjetskih ličnosti i ostao pored svega skroman. Sve što je doživio uspio je nekako dijeliti s Jordi, pa i samnom.

U vrijeme kada se turizam kod nas tek počeo razvijati, moji su roditelji već sedam godina uzastopce od pedesetih godina 20. stoljeća provodili svoje godišnje odmore na tada još pustom jezeru na Mljetu. Tek moja pojava na svijetu "pokvarila" im je to zadovoljstvo. U starijim danima života umjesto na jezeru, oni su provodili po pola godine u svom malom stanu u prekrasnom Rovinju.

Godine 2008. preselili su se u dom umirovljenika u Baltimoru kako bi bili što bliže meni.

